

ÚJ NÉZŐPONT

XI. ÉVFOLYAM

1-2. SZÁM

TÖRTÉNELEM, NÉPRAJZ, TÁRSADALOMTUDOMÁNY, HONISMERET

TARTALOM

TANULMÁNYOK

NAGY NÁNDOR: „A DEBRECENI HATVAN ÉS Cegléd utcák
EREDETÉNEK NYOMÁBAN

ZSOLDOS ILDIKÓ: EGY PARTIUMI ZSIDÓ ÜGYVÉD POLITIKAI PÁLYAKEZDETE

PAÁL ZOLTÁN: ECKHARDT SÁNDOR SZINTÉZISÉNEK HÁRMAS ESZMEKÖRE
A SZELEMTÖRTÉNET KONTEXTUSÁBAN

ISMERTETŐ

SZILÁGYI ÉVA ANDREA: DR. ANDRÁSSY ERNŐ TÖRTÉNELMI ÉS
NÉPRAJZI VÁROSI MÚZEUM – ERMIHÁLYFALVA

ÚJ NÉZŐPONT

XI. ÉVFOLYAM

1-2. SZÁM

TÖRTÉNELEM, NÉPRAJZ, TÁRSADALOMTUDOMÁNY, HONISMERET

A Hajdú-Bihar Megyei és Debreceni
Honismereti Egyesület online folyóirata

XI. évfolyam 1–2. szám

Debrecen, 2024.

Szerzőink

Nagy Nándor, helytörténész (senior elemző, Marketing Resolution Kft.)
Paál Zoltán, doktorandusz (Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola)
Szilágyi Éva Andrea, muzeológus (Dr. Andrássy Ernő Történelmi és Néprajzi Városi Múzeum, Érmihályfalva)
Dr. habil. Zsoldos Ildikó PhD, intézetigazgató, főiskolai tanár (Nyíregyházi Egyetem Történettudományi és Filozófia Intézet)

Főszerkesztő
Brigovác László PhD

Szerkesztőség
Dr. Papp Klára DSc, Szendiné dr. Orvos Erzsébet PhD,
Dr. Szendrei Ákos PhD, Török Péter PhD, Dr. Vajda Mária PhD

Szerkesztőbizottság
Dr. Gulyás László Szabolcs PhD, Koložsvári István, Kujbusné dr. Mecsei Éva PhD,
Dr. Seres István PhD, Dr. Szabadi István PhD, Szekeres Gyula, Szikla Gergő,
Dr. Szilágyi Ferenc PhD, Dr. Szilágyi Zsolt PhD, Tóth Áron

Technikai szerkesztő
Katona Péter

Kiadói és szerkesztői elérhetőségek

Kiadói székhely, szerkesztőségi postacím: 4032 Debrecen, Egyetem tér 1.
Szerkesztőségi e-mail cím: ujnezopont@gmail.com

ISSN 2064-7042

Tartalom

Tanulmányok

NAGY NÁNDOR: A debreceni Hatvan és Cegléd utcák eredetének nyomában	5
ZSOLDOS ILDIKÓ: Egy partiumi zsidó ügyvéd politikai pályakezdeté.....	26
PAÁL ZOLTÁN: Eckhardt Sándor szintézisének hármas eszmeköre a szellemtörténet kontextusában.....	43

Ismertető

SZILÁGYI ÉVA ANDREA: Dr. Andrásy Ernő Történelmi és Néprajzi Városi Múzeum – Érmihályfalva.....	53
---	----

Contents

Studies

NÁNDOR NAGY: Tracing the Origins of Hatvan and Cegléd Streets in Debrecen ..	5
ILDIKÓ ZSOLDOS: The Beginning of the Political Career of a Jewish Lawyer from the Partium	26
ZOLTÁN PAÁL: The Triple Ideology of Sándor Eckhardt's Synthesis in the Context of Intellectual History	43

Guide

ÉVA ANDREA SZILÁGYI: Dr. Ernő Andrássy Historical and Ethnographic City Museum – Valea lui Mihai	53
--	----

Nagy Nándor

A debreceni Hatvan és Cegléd utcák eredetének nyomában¹

Bevezetés

Az utcanevek vizsgálata a helytörténeti kutatások egyik specifikus területét képezi, amely Debrecen esetében több mint százéves múltra tekint vissza. A debreceni település-struktúra fejlődéséről és a híres utcák névadásainak feltételezett háttéréről az elmúlt évtizedek során számos kiváló történész, nyelvész és más szakértő fejtette ki véleményét.

A középkori magyar városok utcahálózatát vizsgálva megfigyelhető, hogy a centrum-ból kifelé vezető utcákat gyakran az adott útvonal által érintett, leginkább átkelőként vagy közlekedési csomópontként funkcionáló településekről nevezték el. Hasonló tendencia Debrecennél is tetten érhető a déli irányba haladó egykori Várad utca esetében, azonban két másik, szintén településre utaló utcanévvel kapcsolatban a napjainkban elfogadott magyarázatok elvetik a helységnévi eredetet. A *Hatvan utca* esetében sajátos számnévi vonatkozás, míg a *Cegléd utca*-val kapcsolatban egy növénynévhez kapcsolódó etimológia tekinthető általánosan elfogadottnak.

Jelen tanulmányban a vonatkozó források és a szakirodalom alapján áttekintem az említett két debreceni utcanévre vonatkozó, jelenleg elfogadott és a közbeszédben elterjedt magyarázatokat, majd fogalmazom meg saját álláspontomat. Véleményem szerint a „hivatalos” elméletek több sarokpontja megkérdőjelezhető, így ezek történeti jellegű felülvizsgálata révén érdemes volna ismét megfontolni – a Várad utcához hasonlóan – a helységnévi eredet elfogadását mindkét közterület esetében.

Tanulmányom alapját a korábbi feldolgozások mellett a 16–18. századi debreceni források, illetve az ezeket összegyűjtő forráskiadványok, ezen belül elsősorban az 1547-től rendelkezésre álló városi magisztrátusi jegyzőkönyvek képezik. Emellett szintén fontos kiindulópontként szolgáltak a 18. században keletkezett térképek, amelyek közül elsősorban az 1752-ben Kováts György városi mérnök által készített változatra hivatkozom majd.

1. A Hatvan utca

1.1. A debreceni utcahálózat kialakulása

Debrecen a 14. század közepére a keleti országrész egyik legjelentősebb városává fejlődött, amely több kisebb település területét is magába olvasztotta. A szakirodalom egyetért abban, hogy az első utcaelnevezések már ezen időszakban kialakulhattak, azonban a középkorra jellemző forráshiány miatt a kutatók kénytelenek későbbi adatok alapján visszakövetkeztetni az utcahálózat kialakulására. Bár a Homok utcát csak 1395-ben említetik, míg a Mester utca nevét egy 1466-os oklevél rögzítette, azonban a 14. század közepén

¹ A Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltára és a Hajdú-Bihar Megyei és Debreceni Honismereti Egyesület 2023. évi Honismereti pályázatán második helyezést elért pályamunka.

már valószínűleg létezett a város hat fő utcája, az említett Homok (később Csapó) és Mester utca mellett a Burgundia, a Péterfia Jakab, a Szentlászló, illetve a Várad utca.²

Az árutermelés fejlődése és a kiterjedt kereskedelmi kapcsolatok révén Debrecen közlekedési csomóponttá vált, ahonnan a források szerint út vezetett Nyírbátoron keresztül Szabolcs megyébe, a vámhelyként funkcionáló Vámospércsen keresztül Nagymihály (Érmihályfalva), majd azon keresztül Erdély északi megyéibe. Déli irányba ugyancsak útvonalak vezettek Bócsvidén át Szeghalom, illetve Nagyvárad felé.³ Debrecen korabeli történetével foglalkozó kutatók emellett bizonyosnak veszik, hogy az említettek mellett kialakult a nyugati irányú közlekedési útvonal, amely a Hortobágy és a Tisza keresztezése után Hatvannál találkozott a Buda felé tartó nagy úttal.⁴ Ugyancsak feltételezhető, hogy délnyugat felé, Szolnok irányába szintén haladt útvonal.

A közlekedési gócpontként funkcionáló városokban több évszázados szokásként a kivezető utakat rendszerint az egyik céltelepülés nevével illették, hogy ezáltal nemcsak a település lakói, hanem az átutazó kereskedők és hivatalos személyek tájékozódását is elősegítsék. Debrecen esetében egyértelmű példaként említhetjük a déli irányba, Nagyvárad felé haladó Várad utcát, amelyre egy 1449-es szabadalomlevél utal először, azonban feltételezhető, hogy az útszakasz már évtizedekkel korábban létezett.⁵ Ugyanez a megállapítás mondható el a tanulmányunk tárgyát képező Cegléd és Hatvan utcákról, amelyekről írásos forrás 1548-ban számol be először.⁶ Az említett utcanév-csoporthoz azonban nem társítható a szepességi elzálogosított településekre utaló Tizenháromváros utca, amelynek kialakulása egyrészt a 18. század elejére tehető, másrészt az utca földrajzi elhelyezkedéséből adódóan sem képzelhető el, hogy a városból kivezető útvonalként funkcionált volna.

1.2. A „60 telek” magyarázat

A Nagytemplomtól nyugati irányba, a város egykori belterületét lezáró kapuig haladó Hatvan utca eredetét a debreceni köznyelv az 1920-as évek közepéig a Heves megyei Hatvan városához kötötte. Korábbi időszakból nem ismert olyan népi vagy tudományos magyarázat, amely a tőszámnevet vagy más tényezőt vette volna alapul. A helytörténet képviselői közül először Boldisár Kálmán debreceni író-történész fogalmazta meg a közterület eredetével kapcsolatos elgondolását, az 1922-ben megjelent *Debreczen utcái* című tanulmányában, amely igazodott a debreceni hagyományokhoz: „Nyugati irányban pedig, a templom mellett a városból kivezető útvonal keletkezett, mely a Hortobágy folyón keresztül vezetett a tiszai átkelő révig Buda felé Hatvan irányában, ezért hívták Hatvan-utcának.”⁷

Néhány évvel később azonban új koncepció született meg, amely a következő évtizedekben folyamatos kihívás elé állította a Boldisár által rögzített hagyományos magyarázatot. A számnévi eredetre épülő koncepció megfogalmazása Zoltai Lajos (1861–1939) muzeológus-történész, a debreceni Városi Múzeum egyik megalapítójának nevéhez fűződik.

² Módy 1993. 6.

³ Györffy 1987. I. 582.

⁴ Balogh 1958. 84.

⁵ A történelmi Várad utca nyomvonala nem azonos a jelenlegi, a város külső negyedébe száműzött utcával. Eredetileg a város főteréről déli irányba haladt, körülbelül a mai Piac utca vonalán, mint neve is mutatja, Nagyvárad irányába. A mai Várad utca elnevezését 1968-ban kapta meg. Balogh 2007. 426.

⁶ Módy 1993. 6–7.

⁷ Boldisár 1922. 50.

Zoltai 1925-ben megjelent tanulmánya szerint a letelepülők a helység ezen területén hatvan házhelyet alakítottak ki, mégpedig az utca két oldalán, 30-30 telek megosztásban. Elképzelése szerint az említett letelepedési forgatókönyv alapján az utcát eleinte *Hatvanház*nak vagy *Hatvantelek*nek nevezhették el, a későbbiek során azonban az összetett szó második tagja fokozatosan elkopott. Hipotéziséhez történeti adatot vagy analógiát nem mellékel, illetve nem foglalkozott annak felderítésével sem, hogy a debreceni köznyelv miért kötötte Hatvanhoz a szóban forgó közterületet.⁸

Zoltai 1939-ben *A debreceni legrégibb utcanévek* című tanulmányában ismét megfogalmazta elméletét, amelyet ezúttal két pillérre helyezett: 1. Több olyan helynevet sorolt fel, amelyekről úgy vélte, hogy az eredeti névadás hátterében meghatározó volt az adott számjegy (Szabolcs megyében *Hatház*, Biharban *Hat*, *Negyvenszál*, *Hetvenegyháza*, Beregben *Hete* stb.) 2. Az 1771-ben összeállított várostérképen a Hatvan utca két oldalán 30-30 telket vélt felfedezni, azzal a megjegyzéssel, hogy néhány keskeny frontú udvar esetén két porta korábban egynek számíthatott.⁹

Az országos elismertségű etnográfus, Györffy István 1929-ben Debrecen településformájáról írott tanulmányában szó szerinti idézetként átemelte Zoltai négy évvel korábban ismertetett álláspontját, amely az új magyarázat elterjedésének következő állomását jelentette.¹⁰ Zoltai Lajos álláspontját a későbbi évtizedek során számos tekintélyes szakember kritika nélkül elfogadta, és az eredetileg feltételes módban megfogalmazott tételket történeti alappal rendelkező egyértelmű tényként kezelte. E folyamat egyik példájaként említsük meg Dr. Balogh István *Debrecen* című építéstörténeti munkáját (1958), amelyben Zoltai magyarázatát az említett *Hatvanház utca* elnevezéssel együtt átvette, illetve térképvázlaton is megjelenítette.¹¹ Ormosi László szintén történeti tényként számolt be az utcanév feltételezett kialakulásáról 1975-ben: „Eleinte *Hatvanház*, vagy *Hatvantelek* utcának hívták, mert annyi házból, illetve telekből állt. Idővel az összetett szó második részét elhagyták, mint ahogy a Péterfia Jakab, vagy a Dózsa Mester elnevezéseknél történt.”¹²

Az új évezredben először Tóth Pál vállalkozott a debreceni utcanévek összegyűjtésére. A kiadványban sajátos kompromisszumként ugyan megemlítette a helységnévi eredetet, azonban a *Hatvanház/Hatvantelek*-magyarázat mellett érvelt.¹³ Zoltai nézete került be a Murányi János szerkesztésében megjelent *Debreceni Lexikonba* (2006),¹⁴ illetve a Balogh László által összeállított *Debrecen város utcanévkatasztere* című munkába (2007), amelyben azonban a korábbi 30+30 helyett már 28+32 telek verzió szerepel.¹⁵

Végül említsük meg Kiss Lajos nyelvész több kiadást megért, a hazai földrajzi nevek etimológiai magyarázatait összegyűjtő szótárát, amelybe ugyancsak bekerült a debreceni utcára vonatkozó 60 telek koncepció, amelyet a *Hatvan* helységnév szempontjából is figyelembe vehetőnek ítélt meg, szintén történeti vonatkozások említése nélkül.¹⁶

⁸ Zoltai 1925. 18–19.

⁹ Zoltai 1939. 93–94.

¹⁰ Györffy 1929. 19.

¹¹ Balogh 1958. 12–13.

¹² Ormosi 1975. 421.

¹³ Tóth 2004. 124–125.

¹⁴ Murányi 2006. 112.

¹⁵ Balogh 2007. 157.

¹⁶ Kiss 1988. 575.

1.3. A helységnévi eredet védelmezői

Több kutató azonban kritikusan kezelte Zoltai Lajos elgondolását és az eredeti utcanév-magyarázat, a Hatvan felé vezető út teóriája mellett foglalt állást. É. Kiss Sándor 1970-ben megjelent tanulmányában, illetve a *Debrecen utcanevei* kiadványban (1984) írt szócikkében a közlekedés-földrajzi szempontokat prioritásként kezelve érvelt a helynévi eredet mellett, és a *60 telek* koncepciót a népetimológia körébe száműzte.¹⁷ Fontos azonban megjegyezni, nincs adatunk arra vonatkozóan, hogy a magyarázat a közbeszédből került volna át a helytörténetbe, éppen ellenkezőleg: Zoltai elmélete kapott olyan publicitást évtizedeken keresztül, amely hozzájárult ahhoz, hogy a debreceni lakosság széles körében elterjedjen.

A hatvani kapcsolatot preferálta Székely György az 1970-es évek közepén, megemlítve az egri és pesti párhuzamokat, amelyekre később térek ki.¹⁸ A *Debrecen története* első kötetében Szendrey István szintén kitért a kérdéskörre, megemlítve mindkét magyarázatot; Zoltai Lajos álláspontját azonban egyértelmű kritika alá vette, kiemelve, hogy nemcsak az elmúlt évszázadokban, hanem napjainkban is jelen van a kivezető utak célirányán alapuló utcanévadás.¹⁹ Szintén a városnévi eredet mellett érvelt Dr. Módy György több tanulmányában.²⁰

Sajátos leágazásként érdemes megemlíteni, hogy Mező András 1982-ben ugyancsak a helységnévi eredet mellett foglalt állást, azonban nem az utca fekvését tekintette irányadónak. Véleménye szerint a jelentős kereskedelmi kapcsolatokkal rendelkező városok saját polgáraik számára más helységekben házakat tartottak fenn, amelyet Hatvan–Debrecen kontextusban is elképzelhetőnek tartott,²¹ azonban hatvani kereskedők más városokban történt ingatlanbérletéről, illetve -vásárlásáról nincs információnk.

A számnévi és a helységnévi eredet mellett tehát számos neves kutató történelmi látnokát, azonban az utóbbi évtizedekben Zoltai Lajos tézise maradt a meghatározó, amelynek következményeként nemcsak a szakirodalom, hanem az ismeretterjesztő sajtócikkek is egyértelmű tényként kezelik a hatvani ház/telek eredetét, nem említve annak ingatlan történeti alapjait.

1.4. A Zoltai-elmélet kritikai megközelítése

Zoltai Lajos magyarázatával kapcsolatban több olyan szempont felmerülhet, amely megkérdőjelezi annak történeti hitelességét. A telekszám alapján történő névadásra sem Debrecen más városrészeiben, sem az ország más településein nem találunk középkori példát. A számszavakból eredeztetett településnevekre vonatkozóan szintén számos történelmi kutató már kritikáját,²² ráadásul a Hatvan utca esetében a fókuszban nem egy helység, hanem a településen belüli közterület elnevezése áll.

Ugyancsak problematikus, hogy Zoltai egy vélhetően már a 15. században létezett közterület nevét a 18. század utolsó harmadában készült térképpel igyekezett magyarázni,

¹⁷ É. Kiss 1970. 76.; É. Kiss 1984c. 149–150.

¹⁸ Székely 1975. 355.

¹⁹ Szendrey 1984. 161–162.

²⁰ Módy 1992. 135.; Módy 1993. 7.

²¹ Mező 1982. 598.

²² Tóth 1993. 247–248.

ráadásul úgy, hogy a telekszámokkal és a teleknagysággal „matekozni” kellett, hogy a hatvanas szám legyen a végeredmény. Az utcanév kialakulásának vélt ideje és a térkép összeállítás között eltelt – legalább – háromszáz év során jelentősen befolyásolhatta a telekszámok nagyságát, illetve az egyes telkek kiterjedését. E gondolatmenethez kapcsolódik Szendrey István megjegyzése, miszerint a lakosságszám alapján nehezen elképzelhető, hogy a belterület ezen a szakaszán már hatvan telek lett volna kialakítva a kora újkor időszakában.²³

Nem mellékes körülmény, hogy Zoltai Lajos elméletének háttérében ott lappangott a neves szakember Hatvannal szemben érzett szubjektív bizalmatlansága, amelynek 1939. évi tanulmányában nyíltan hangot is adott: „*Bizonyosnak tartom, hogy őseink nem a pestmegyei [sic!] jelentéktelen Hatvan községtől kérték kölcsön a nevét, amikor a XIV. v[agy] XV. században ezt az utcát megülték. Vagyis nem azért nevezték így el, mert ha Budára, Bécsbe, vagy még messzebbre igyekeztek, Hatvan helységet is érintették.*”²⁴

A lokálpatrióta attitűd felülírta a történeti megfontolást, hiszen az idézet alapján érkezelhető, hogy Zoltai Debrecen szempontjából méltatlannak érezte, hogy egy kisebb lélekszámú, ráadásul a tanulmány megszületése időpontjában nagyközségi jogállással rendelkező település legyen a névadója a nagy múltú törvényhatósági jogú város egyik főútjának. Zoltai figyelmen kívül hagyta, illetve feltehetően nem is vizsgálta a történeti hátteret, nem foglalkozott magával Hatvannal sem, így nem tudhatta, hogy Hatvan már a középkorban fontos szerepet játszott az ország közlekedési hálózatában. Emellett Hatvan mezővárosként funkcionált egészen 1871-ig, a települési jogállásokat újradefiniáló I. községi törvény elfogadásáig, sőt premontrei szerzetesek által működtetett hiteleshellyel rendelkezett, és nem elhanyagolható tény, hogy 1525-ben országgyűlés helyszínül szolgált.

A legfontosabb bizonyíték azonban Hatvan kivételes, már a középkor folyamán kialakult településföldrajzi helyzete, mivel a Pest felől érkező hadi- és egyben kereskedelmi út Hatvan térségében érkezett meg Heves vármegye területére, majd Adács–Nagyút–Szikszó érintésével lépett be Borsod vármegye területére. Hatvanból emellett út indult északi irányba, amely a Zagyva keleti partján haladt Apc–Szurdokpüspöki érintésével Pásztó, majd tovább a felvidéki megyék felé. A keletre tartó nagy útról Adácsnál nyílt lehetőség letérni délkeleti irányban Heves, illetve a Tisza folyó felé, ahol az út kétfelé vált. A „hevesi nagyút” Hídvég érintésével Poroszlóig vezetett, ahol a Tisza mellékágán, a Cserőn lehetett átkelni Füredre. A másik átkelési lehetőség az abádi rév volt, amely Hevesről egy másik úton volt elérhető. A két út a Tiszán történt átkelés után „egyesült”, és indult tovább keleti irányba, Debrecen felé.²⁵

A török megszállás és a háborús események szétzilálták az ország évszázados úthálózatát, amely természetesen Debrecen is érzékenyen érintette. A főbb útvonalak elkerülték a várost, így Észak-Magyarország és Erdély kapcsolatát a Kassa–Tokaj–Kálló–Nyírbátor–Szatmárnémeti–Nagybánya vonal biztosította, ezt használta a császári postaszolgálat is. Ehhez az útvonalhoz Debrecenből (Hajdú)böszörmény és Tokaj érintésével vezetett „mellékvonal”.²⁶ Tokajról továbbindulva a kassai irány mellett egy másik úton, Eger és Gyöngyös érintésével lehetett Pestre és Budára eljutni. A 17. század végén, a török

²³ Szendrey 1984. 161–162.

²⁴ Zoltai 1939. 94.

²⁵ Győrffy 1987. III. 56.

²⁶ Hennyey 1926. 83.; Gyimesi 1981. 357.

kiűzése utáni években az első Debrecenen keresztül haladó postaszolgálat még ezt az útvonalat használta.²⁷

A 18. század elejétől azonban a nyugat felé vezető út visszatért a Mohács előtti, rövidebb nyomvonalra. A Rákóczi-szabadságharc során kialakított négy fő postavonal egyike Budáról indult, és Hatvan–Jászárokszállás–Poroszló érintésével jutott el Ároktóig, ahol a csegei rév szállította át az utazókat a Tisza bal partjára, ahonnan Hortobágyon, illetve (Balmaz)újvároson keresztül vezetett az út Debrecenig. A postavonal a szabadságharc befejezését követően is ebben a formában működött tovább.²⁸ A későbbi évek során kisebb módosítás történt, ugyanis a némi kerülőt jelentő csegei rév helyett az átkelést Poroszló és Tiszafüred térségébe helyezték át.²⁹

Mindeközben jelentős fejlődésnek indult a Szolnok felé irányuló forgalom, amelyhez hozzájárult, hogy jelentős tereprendezési munkálatokat végeztek a térségben. A folyamat eredményeképpen a 18. század utolsó harmadára a 10-es számú postaút már nem Hatvan irányában, hanem Nádudvar–Karcag–Törökszentmiklós–Szolnok–Abony érintésével jutott el Pestre, de a Tiszafüred–Poroszló–Hatvan útvonal továbbra is használatban maradt.³⁰ Ezt bizonyítja Fényes Elek 1847-ben megjelent munkája, amelyben Hatvant, Poroszlót, Tiszafüredet és (Hajdú)szoboszlót egyaránt a pest-debreceni országút menti településként említette.³¹

Felvetődhet a kérdés, miért éppen Hatvan lett a névadója a Debrecenből kivezető útnak, miért nem valamely közelebbi település. A válasz feltehetően a település közlekedési csomópont jellegére vezethető vissza, hiszen Pest és Buda, Eger és a keleti országrész, illetve Debrecen felé induló utak mellett Hatvanból lehetett a legrövidebb úton, északnyugati irányban a Cserhát déli és a Gödöllői-dombság északi nyúlványain keresztül Vácra, valamint a Zagyva keleti partján a felvidéki megyékhez eljutni.

Hatvan specifikus földrajzi helyzetét bizonyítja, s egyúttal a debreceni Hatvan utca létjogosultságát jelzi, hogy nem Debrecen volt az egyetlen város, amelynek egyik közterületének névadója a Zagyva-parti város lett. A pesti városhaltól keleti irányban a Hatvani Kapun (mai Astoria) keresztül vezetett az út; az 1808-ban lebontott építmény első írásos említése 1512-es keltezésű, vagyis valószínűsíthető a középkori eredet. A Hatvani Kapu helyétől a belvárosig húzódó Kossuth Lajos utcát az 1894-ben történt átnevezés előtt Hatvan(i) utcának hívták.³² Vácut az egykoron fallal körülvett történelmi városrészből északkeleti irányba, Kosd felé haladó utat, a jelenlegi Széchenyi utcát a 18. században Hatvan utcaként, illetve 17. század végi adat szerint a kivezető átjárót Hatvani kapunak hívták.³³ A Heves megye másik szegletében elhelyezkedő székhely, Eger városát déli irányból szintén az 1836-ban lebontott Hatvani Kapun keresztül lehetett megközelíteni, amelynek jelenkori mementója a mai Deák Ferenc út és a Kossuth Lajos utca találkozásánál fekvő *Hatvani kapu tér*. Egerben a 18. század során a városkapun kívüli külvárosokat, az ún. hóstyákat önálló névvel jelölték meg, a közlekedést lebonyolító kapu megnevezésével, így a déli kapu körüli részek a *Hatvani Hóstya* elnevezést kapták, amely napjainkban is használatban maradt.³⁴ A budapesti, az egri és a váci helytörténetben egyaránt vitán

²⁷ Hennyey 1926. 119.

²⁸ Vajda 1967. 259., 273.

²⁹ Gyimesi 1981. 354.

³⁰ Hennyey 1926. 83., 105.; Gyimesi 1981. 354.

³¹ Fényes 1847. I. 28., II. 252., 477.

³² Csorba 1976. 356.

³³ Tragor 1935. 52.

³⁴ Petercsák 2012. 308–309.; Kovács 1965. 85.

felül áll, hogy a közterületek megnevezése Hatvan városához kapcsolódik, sőt Budapesten és Vácott emléktábla hívja fel a figyelmet a Hatvani kapu egykori helyére. Bár mindhárom útvonal számos más települést érintett, az elnevezéseket mégis minden esetben Hatvanra vonatkoztatták.

2. A Cegléd utca

2.1. A Cegléd utca keletkezése és első említése

A napjainkban a Méliusz tértől induló Cegléd utca szintén Debrecen történelmi utcahálózatának része, amely a 16. századi források alapján hosszabb szakaszon, a Piac utcától a belterület keleti határáig haladt. A belváros felé eső szakaszát Kossuth Lajos halála után nevezték át, így az eredeti nevet csak az utca egykori befejező nyomvonala őrizte meg.³⁵

Az első írásos forrás I. János király által a debreceni céhek számára 1531-ben adott szabadságlevélhez kapcsolódik, amelyből kiderül, hogy az oklevél eredeti, Mátyás király által 1484-ben kiállított példánya a Cegléd utcai tűzben semmisült meg, vagyis az említett tüzeset 1484–1531 között pusztíthatott.³⁶ Az utcanév a magisztrátusi jegyzőkönyvek lapjain először 1548-ban jelent meg *Chegled*ként,³⁷ majd a későbbi évtizedek során is hasonló névalakokkal találkozhatunk (Czegled, Zegled, Czegled, Czeghled).³⁸ A magisztrátusi jegyzőkönyvek megőrizték egyúttal a Pest megyei mezőváros nevét is, csaknem azonos változatokban (Chegled, Ceghled, Czegled, Cegled).³⁹

Az árutermelésbe már a korábbi évszázadok során bekapcsolódott két település minden bizonnyal jelentős kereskedelmi kapcsolatban állt egymással, ráadásul Cegléd a Budáról dél felé vezető és a keleti irányból érkező utak csomópontját képezte, ezért adva volt a lehetőség, hogy egy, a Debrecenből délnyugati irányba vezető szakaszt esetleg Ceglédre nevezzenek el. Azonban az 1752-ben és 1771-ben készült térképek tanúsága szerint a Cegléd utca a város központjától nem délnyugati, hanem éppen az ellenkező irányba haladt, és utcához kapcsolódó kijárat, a Cegléd utcai kiskapu a várost körülölelő árok keleti részén biztosított átjárást. Ezért nem meglepő, hogy a debreceni helytörténet első sorban nem Cegléd városra fókuszálva igyekezett magyarázatot találni az utcanévre.

Az első ismert teória Szűcs István nevéhez fűződik, aki 1871-ben megjelent monográfiájában úgy vélte, hogy az útszakaszt korábban Szeglet utcának nevezhették, mivel nem rendelkezett főbejárasi kapuval, ezért a Szent-Anna kapuhoz való eljutás érdekében egy szegletet alakítottak ki, majd a későbbiek során a Szeglet elnevezés alakult át Cegléd utcává.⁴⁰ E magyarázatot forrással nem lehet alátámasztani, illetve megállapítható, hogy a történész saját kora, vagyis a 19. század második felének városszerkezetéből indult ki, ezáltal a későbbiekben Szűcs elképzelése nem talált támogatókra.

³⁵ Balogh 2007. 74.

³⁶ Ságváry 1839. 267.

³⁷ Balogh 1980. 177., 186.

³⁸ Balogh 1982. passim; Szendiné 2005. passim.

³⁹ P. Szalay 1983. 15., 47.; P. Szalay 1987. 50.; Balogh 1998. 84.

⁴⁰ Szűcs 1871. 25.

2.2. Cegléd-től Debrecenig

Bár a közterület eredetének a Pest megyei Cegléddel történő összekötését a legtöbb kutató elutasította, a vélt megoldás mégis onnan érkezett.

Cegléd város nevét többen többféleképpen magyarázták. Bél Mátyás az 1730-as években a székely népnévvel hozta kapcsolatba, Oláh Miklós szerint pedig az Attila halála után megmenekült hunok Czygla, illetve az ezzel azonosított Cegléd mezején telepedtek le. Szűcs István Debrecenre vonatkozó magyarázata nagyfokú hasonlóságot mutat a református egyházi források által 1752-ben rögzített *Szeglet* > *Cegléd* fejlődési iránnyal, amely szerint a város neve a Pest, Szolnok és (Nagy)kőrös országutak találkozási pontjára utal.⁴¹ Elképzelhető, hogy Szűcs István magyarázata éppen erre a feltevésre támaszkodott, amelyet azonban forrás vagy más jellegű történeti adat szintén nem erősít meg.

A népi etimológia helyét az 1910-es évek második felében a nyelvészet világából érkező tudományos jellegű magyarázat vette át, amely napjainkig meghatározó maradt. Simonyi Zsigmond nyelvtudós már 1880-ban felhívta a figyelmet a Csallóközben elterjedt *c(z)igle* szóra, amelyből véleménye szerint a Cegléd etimológiája eredeztethető.⁴² Az elmélet három és fél évtizeddel később, Pais Dezső nyelvész révén vált közzismertté, aki a Magyar Tudományos Akadémia 1914. február 18-i ülésén mutatta be először a Cegléd helynév eredetének és a *cigle*/*cegle* fűzfánév kapcsolatára vonatkozó tézisét,⁴³ amelyet ugyanabban az évben, *Egy fűzfá-név* címmel nyomtatásban is közölt a *Magyar Nyelv* folyóiratban. Pais elfogadta Simonyi magyarázatát, amelyet nemcsak a Pest megyei város, hanem az országban található további, hasonló hangzású földrajzi nevek eredetére is alkalmazhatónak vélt.⁴⁴ Pais nemcsak a szakmai közeg számára interpretálta téziseit, hanem a *Ceglédi Híradó* 1919 karácsonyi számában ismeretterjesztő cikk keretében a város közvéleményét is tájékoztatta.⁴⁵ A magyarázatot a későbbiekben a ceglédi helytörténet komolyabb kritikai észrevételek nélkül elfogadta, így a *cigle*-eredet az elmúlt évtizedek során a városi öntudat szerves részévé vált.⁴⁶

Simonyi Zsigmond és Pais Dezső koncepciójára hamarosan lecsapott a debreceni helytörténet, amelyet a Cegléd utcára először Boldisár Kálmán alkalmazott 1922-ben megjelent tanulmányában.⁴⁷ Cegléddel szemben Debrecenben azonban komoly vita vette kezdetét. A „hatvanházas” Hatvan utca koncepciójának megfogalmazója, Zoltai Lajos a növénynévi és helységnévi magyarázatot egyaránt elvetette, és úgy vélte, hogy „*míg egy elmés nyelvész segítségünkre nem jó, megfejtetlen marad a Cegléd utca neve.*”⁴⁸

A *cigle*-elmélet É. Kiss Sándor révén került ismét a debreceni köztudatba, aki 1969-ben a Hajdú-Bihari Naplóban publikált önálló cikket a témaköréről. Emellett más fórumokon is érvelt a magyarázat mellett, szakmaközi segítséget kérve Dr. Varga Zoltán biológustól, aki talajkémiai (!) vizsgálatokra hivatkozva erősítette meg, hogy a fűz régebbi előfordulása bizonyítható Debrecen területén.⁴⁹

⁴¹ Hídvégi 1984. 56.

⁴² Simonyi 1880. 78.

⁴³ Budapesti Hírlap, 1914. február 19. 15.

⁴⁴ Pais 1914. 68–72.

⁴⁵ Pais 1919. 5.

⁴⁶ Ezt bizonyítja, hogy Cegléden önálló közterület, népdalkör, és gazdasági vállalkozás is található ezen a néven.

⁴⁷ Boldisár 1922. 48–52.

⁴⁸ Zoltai 1939. 93.

⁴⁹ É. Kiss 1969. 10.; É. Kiss 1970. 75–76.

A Debrecen múltjával foglalkozó kutatók közül Mező András fogalmazott meg kritikát, amelyben felhívta a figyelmet, hogy a debreceni analógiák inkább a városnévből való magyarázatot támogatják;⁵⁰ ugyancsak Cegléd város mellett tette le a voksát Székely György 1975-ben.⁵¹ Ormos László nem kívánt állást foglalni, így az ugyanebben az évben megjelent tanulmányában a Cegléd utca eredetét ismeretlenként definiálta.⁵²

Az 1970-es évek történeti jellegű megközelítése azonban követők nélkül maradt, így É. Kiss Sándor nyelvészeti magyarázata került be az 1984-ben megjelent *Debreceni utcanevek* kiadványba,⁵³ a *Debrecen története* vonatkozó fejezetébe,⁵⁴ a *Debreceni Lexikon*ba,⁵⁵ majd a 2007-es debreceni utcanévkataszterbe is.⁵⁶ Fenntartásait egyedül Tóth Pál fogalmazta meg kötetében: „[...] a Cegléd és a cigle/cegle növénynév közötti kapcsolatot soha senkinek sem sikerült kimutatni, bár tetszetős elmélet.”⁵⁷

2.3. A növénynévi magyarázat kritikai megközelítése

A *cigle* > *Cegléd utca* eredettel kapcsolatban számos konkrét ellenvetés fogalmazható meg. A növénynévi kezdeményezés egyáltalán nem volt jellemző a középkori/kora újkori debreceni utcanévadásra, így nehezen érthető, hogy a korabeli település lakói miért éppen ezt a nevet preferálták.

Ugyancsak problematikus a *cigle* szó általános, országos szintű jelenlétének feltételezése. A fűzzel való összekapcsolást Molnár Ferenc táblabíró rögzítette 1822-ben, aki a ciglét a *Salix Rosmarinifolia*⁵⁸ fajtával azonosította, megkülönböztetve a parti fűztől (*Salix Riparia*).⁵⁹ Az elkövetkező évtizedekben a nyelvészeti szakfolyóiratokban több alkalommal (1855, 1872, 1879) felbukkant a megnevezés, fontos azonban, hogy minden esetben a Csallóköz területére vonatkoztatva.⁶⁰ A tájszó bekerült az 1862-ben közreadott Czuczor–Fogarasi etimológiai szótárba is: „*Czigle*-vessző: öntéseken hirtelen felsudaradó vékony piros vessző, melyből kasokat, s finomabb kosarakat kötnek. A felső Duna és Vág mentében ismeretes sző.”⁶¹

Az elmúlt másfél évszázad néprajzi-tájnnyelvi gyűjtései alapján a *cigle* szó az említett felvidéki terület mellett két tájegységnél fordult elő. Az egyik esetben a Tölna megyei Sárközben 1951–1952 folyamán; a látszólagos ellentmondás mögött azonban egy sajnálatos történelmi eseménysor húzódik: a térségből 1945-ben kitelepített sváb lakosság helyére a Felvidékről érkeztek szintén kitelepített felvidéki magyarok, akik magukkal hozták tájnyelvüket.⁶² A másik terület az erdélyi Kolozs és Szilágy megye, ahol azonban más jelentésben használták, mivel *cigle/cigli/cikli* alakban a két végén kihegyezett arasznyi nagyságú fadarabot értettek e szó alatt.⁶³

⁵⁰ Mező 1971. 218.; Mező 1982. 598.

⁵¹ Székely 1975. 358.

⁵² Ormosi 1975. 419.

⁵³ É. Kiss 1984a. 94.

⁵⁴ Szendrey 1984. 194.

⁵⁵ Murányi 2006. 32.

⁵⁶ Balogh 2007. 74.

⁵⁷ Tóth 2004. 52.

⁵⁸ Több magyar elnevezése ismeretes: cinegefűz, rozmarinfűz, serevényfűz.

⁵⁹ Molnár 1822. 88–89. Napjainkban a parti fűz tudományos nevéként a *Salix elaeagnos* használatos.

⁶⁰ Magyar Akadémiai Értesítő 1855. 623. (Piri Církék János gyűjtése); Kőrész 1872. 232.; Nagy 1879. 189.

⁶¹ Czuczor–Fogarasi 1862. 1131.

⁶² Hegedűs 1953. 90.

⁶³ Új Magyar Tájiszótár 1979. 696.

A *cigle* szó Debrecen környéki jelenlétére azonban nem utal sem történeti kútforrás, sem jelenkori forrás. Emellett Pais Dezső magyarázatából kiindulva joggal várhatnánk el, hogy az – elvileg – országosan elterjedt földrajzi név eredeti köznévi változata valamely középkori/kora újkori forrásban felbukkanjon, amelyre azonban nem találunk példát.⁶⁴ Így a *cigle* köznévi első dokumentálását Molnár Ferenc korábban említett 1822. évi rövid írása jelenti. Ezzel ellentétben a *fűz* szavunkkal és származékaival már a 13. századtól kezdődően több esetben találkozhatunk a forrásokban.⁶⁵

2.4. Érvok a helységnévi eredet mellett

A napjainkban domináns növénynévi eredet bizonytalansága miatt szükségszerű újragondolnunk a Cegléd utca eredetét, és megvizsgálni a helységnévi kapcsolat azon lehetőségeit, amelyeket a szűkös forrásanyag megenged számunkra. Bevezetésként érdemes megemlíteni, hogy a Hatvan utcához hasonlóan nem Debrecen lett volna az egyetlen középkori település, amelyben Ceglédről utat neveznek el. Pest esetében a déli kivezető útszakaszt, a mai Kecskeméti utca elődjét szintén Cegléd(i) utcaként tartották számon, amelyet, mint Cegléd(i) mahalle, a megszálló török közigazgatás is átvett.⁶⁶ Elgondolkodtató tény, hogy Pest és Cegléd közötti mintegy 80 km-es útvonalon számos település volt megtalálható, mégis Cegléd lett a névadó. (A növénynévi eredet Pest város kapcsán fel sem vetődött.)

A következő gondolatmenet előtt fontos ismét hangsúlyozni, hogy Ceglédet forgalmas út kötötte össze Debrecennel, amely Szolnok után a Mély-érnél biztosította a tiszai átkelést, majd a Fegyvernek melletti Bűdös-éri vámhelyet, Kenderest, Karcagot, Nádudvart és (Püspök)ladányt érintve érkezett meg a cívisvárosba.⁶⁷

Érthető, hogy Debrecen esetében a kutatók a 16–18. századi források alapján a helységnévi eredettel szemben érveltek, ugyanis a Cegléd utca keleti irányba biztosított kijárást a városból. Amennyiben azonban szemügyre vesszük az 1752-ben készült térképet, jól látható, hogy hasonlóan a mai Széchenyi és Kossuth utcák nyomvonalához, a Német utca a Cegléd utca délnyugat irányú korabeli folytatásaként is leírható. A Német utcát az 1550. évi magisztrátusi jegyzőkönyv említette először,⁶⁸ a szakirodalom azonban egyetért abban, hogy a Cegléd utca már a Német utca genezise előtt létezett. Valószínűleg a keletről, feltehetőleg Vámospércsről érkező országutat bevezető Cegléd utca nem ért véget a Piac utcánál, hanem folytatódott tovább délnyugati irányba. Ezen útszakasz Német utca előtti más megnevezése nem ismeretes, amennyiben tehát feltételezzük, hogy a debreceni utcák nyomvonala jelentősen nem változott, akkor teoretikusan elképzelhető, hogy a Német utca korábban szintén a Cegléd utca részét képezte, és ezáltal annak nevét viselte. Kérdés azonban, hogy rendelkezésünkre áll-e olyan forrás, amely ezt a hipotézist alátámaszthatja. A magisztrátusi jegyzőkönyvek tartogatnak számunkra egy fontos adatot, amely támpontot adhat a felvetésre.

Az 1598. május 5-én kelt bejegyzés révén néhai Kovács Ferenc árván maradt gyermeke és Iszap Gáspár alperes ingatlanvitájával kapcsolatos döntésről értesülhetünk. A

⁶⁴ Új Magyar Etimológiai Szótár, „cigle” címszó.

⁶⁵ Szamota–Zolnai 1902–1906. 286–288.; Új Magyar Etimológiai Szótár, „fűz” címszó.

⁶⁶ Fekete–Nagy 1975. 359.; Székely 1975. 358.

⁶⁷ Blazovich 1998. 54.

⁶⁸ MNL HBVL IV.1011.a 1. k. 276/7. (1550. február 9.); Balogh 1982. 44. (A mutatóban jelölve.)

tanúk vallomásai bizonyították a magisztrátus számára, hogy a házat valóban Kovács Ferenc birtokolta, ezért elismerték gyermeke tulajdonjogát. A bejegyzést eszközöző személy a ház lokalizálása során először a Cegléd (Czegled) utcát adta meg, amelyet azonban Német (Nemet) utcára javított át.⁶⁹ Talán csak egyszerű tévedés történt, véleményem szerint azonban reális annak lehetősége, hogy a szövegben végzett helyesbítés éppen a Cegléd és Német utca közötti kapcsolat bizonyítéka. Napjainkban is előfordul, hogy egy átkeresztelt közterület korábbi megnevezése még évtizedekig a mindennapi beszéd része marad, míg a hivatalos iratok az új név alkalmazására törekednek. Nem zárható ki, hogy az egyik tanú vagy a bejegyzést végző személy, talán az ingatlanra vonatkozó régebben keletkezett irat nyomán még az utcanév korábbi elnevezésére asszociált, amelyet a megváltozott viszonyok alapján korrigálnia kellett.

További érdekes kérdés, hogy milyen tényezők állhattak a Cegléd utca feltételezett kettéosztása és a Német utca létrehozása mögött. Debrecen korabeli történetét végigkísérték a gyakori tűzvészek, amelyek közül az egyik – a korábban említett 1531-es oklevél szerint – a Cegléd utcát is súlyosan érintette. Elképzelhető, hogy az újjáépítés együtt járt az érintett közterület rendezésével és az utcanév újragondolásával. De miért éppen a Német utca mellett döntöttek? Pontos információval sajnos ez esetben sem rendelkezünk. Ormosi László feltételezése szerint a német nyelvterületről érkező kereskedők állandó megállóhelynek tekintették a várost, és elképzelhető, hogy árujukat a Német utcában helyezték el.⁷⁰ Bár vonatkozó történeti adattal nem rendelkezünk, utóbbi elképzelést erősítheti, hogy a magisztrátus 1564. évi határozatáig a debreceni heti- és országos vásárokat az utcákon tartották meg, és csak ezután helyezték át a városháza előtti térre a „*zavaros idők miatt*”.⁷¹ Kézenfekvőnek tűnik, hogy az azonos területről érkező, visszatérő kereskedők állandó helyet igényeltek a vásárok során.

Véleményem szerint egy másik forráskönyv is releváns lehet a Német utca létrejötte kapcsán. A török betörések következményeként jelentős bevándorlás történt Debrecenbe a mohácsi csata (1526) után, majd 1541-et és 1552-t követően, s nemcsak a környező településekről, hanem többek között Budáról, Lippáról, Makóról, Kecskemétről és Szegedről.⁷² Ezáltal elképzelhető, hogy a 16. század első felében számos német identitású család költözött a városba, akiknek egy csoportja egyazon utcában telepedett le. Közvetlen bizonyíték, hogy az 1547-től fennmaradt magisztrátusi jegyzőkönyvek szerint több német személy is lakott ekkor Debrecenben, így például Deák (Literátus) András, aki 1555-ben a Német utcában rendelkezett ingatlannal.⁷³

A Cegléd és Német utca kapcsán fontosnak tartom még egy részlet tisztázását. Az 1752. évi térképen a városból kivezető két nagy kaput, amelyeken a személy- és áruforgalom egyaránt zajlott, nem a szóban forgó két utca, hanem a nagyjából párhuzamos nyomvonalon haladó Szent Miklós és Szent Anna utcák végpontjánál találhatjuk. A Cegléd és Német utcákat egy-egy kis ajtó zárta le, amelyen kizárólag a gyalogos személyforgalom bonyolódhatott le. Ezt megerősíti az 1. katonai felmérés 1783-ban rögzített térképe, amelyen jól látható, hogy a délnyugati irányú útvonal (Hajdú)szoboszló–Szolnok

⁶⁹ Balogh 2002. 138.

⁷⁰ Ormosi 1975. 423. Ezt a magyarázatot tartalmazza a *Debrecen város utcanévkatasztere* c. kiadvány is. Balogh 2007. 288.

⁷¹ Sági 1972. 18.

⁷² Szendrey 1984. 210.

⁷³ P. Szalay 1983. 10.

irányába a Szent Miklós, és nem a Német utcából indult. Hasonló helyzettel szembesülhetünk a keleti végen, ahol a Szent Anna utca kapu után az út kétfelé ágazott: egyiken Vámspércs, a másikon pedig Diószeg felé lehetett utazni. A Cegléd utcai kis ajtó korlátozott jelentőségét jelzi, hogy az átjáró a térképen nem szerepel, pedig bizonyosan létezett.

A 18. század közepén tehát az átmenő forgalom a Szent Miklós és Szent Anna utcákon keresztül zajlott, amely látszólag megkérdőjelezi a Német és Cegléd utcák hasonló funkcióját. Érdekes azonban ez esetben is figyelembe venni, hogy az 1752-es útviszonyok alapján nem feltétlenül írhatóak le a két- vagy akár háromszáz évvel korábbi állapotok. Úgy vélem, hogy a 16. században, illetve azt megelőzően a feltételezett egységes Cegléd utca, majd a kettéosztás után a Német és Cegléd utcák vezették át a forgalmat, és csak egy későbbi döntés révén helyezték át a párhuzamos közterületekre, amelyet nemcsak a Cegléd utca megnevezése bizonyít. Ugyanis a magisztrátusi jegyzőkönyv 1567. július 31-i bejegyzése említést tett a Német utca sorompójáról,⁷⁴ amellyel rendszerint a kapuval rendelkező utcaszakaszok rendelkeztek (Csapó utca,⁷⁵ Mester utca⁷⁶). Véltetően a 17. század során született döntés a Német és Cegléd utcák tehermentesítéséről, és az átmenő forgalmat áthelyezték az említett Szent Miklós és Szent Anna utcákra. A terület-rendezésre sajnálatos módon több alkalom is kínálkozott, mivel 1580-ban tűzvész pusztította el a Cegléd utca déli házsorát, illetve a Szent Anna és Szent Miklós utcák körzetét, majd 1640-ben újra a lángok martalékává vált a Cegléd és Szent Anna utcák által határolt terület. (Emellett a 17. század második felében további tűzvészokról maradt feljegyzés, amelyet a császári hadak garázdálkodása súlyosbított.)⁷⁷

Mindenesetre a 18. század elejére már megtörtént az áthelyezés, mivel forrás tudósít arról, hogy a Debrecenben 1702 júniusában vendégül látott isztambuli angol követ, Lord William Paget, Szilágysomlyó és Diószeg felől érkezve, a Szent Anna utcai kapun lépett be a városba.⁷⁸

A fejezetben leírtakat összegezve tehát úgy vélem, reális történeti opcióként mérlegelhetjük, hogy a Cegléd utca a 16. századot megelőzően magában foglalta a későbbi Német utca teljes szakaszát is. A keletről, Vámspércsről érkező Cegléd utca a város centrumát jelentő Piac utca után továbbhaladt, majd a városból délnyugati irányba kilépve Szolnok és Cegléd felé vette az irányt. Cegléd az Alföld egyik fő közlekedési csomópontját jelentette, ezért a tájékozódás megkönnyítése céljából a középkori debreceni köznyelv a Pest megyei város nevével illette az utcát, hasonlóan Pesthez, ahol a déli kivezető út kapta a Cegléd utca nevet. A debreceni Cegléd utca nyugati szakaszát – valószínűleg a 16. század első évtizedeiben – Német utcára keresztelték át, amely feltehetően a német kereskedők lerakatainak és/vagy német etnikumú személyek betelepülésének emléke.

A *cigle*, mint fűzfajta jellemzően a Csallóközben használatos tájszó, debreceni jelenléte, illetve a Cegléd utcával való kapcsolata nem bizonyítható. A korlátozott felvidéki eredet folytán érdemes volna továbblépésként megvizsgálni, hogy Cegléd város, illetve más, hasonló földrajzi nevek esetében valóban relevánsnak tekinthető-e a növénynévi eredet.

⁷⁴ P. Szalay 1986. 28.

⁷⁵ P. Szalay 1990. 96.

⁷⁶ Szendiné 2002. 37.

⁷⁷ Sági 1972. 20–21.; 24.

⁷⁸ Balogh 1987. 16.

3. Befejezés

A tanulmányban részletesen megvizsgáltam a Hatvan és Cegléd utcákkal kapcsolatos magyarázatokat és forrásokat, amelyek alapján arra a következtetésre jutottam, hogy a Várad utcához hasonlóan e két közterületnél is igazolható a helységnévi eredet, amely a Heves megyei Hatvanra, illetve a Pest megyei Ceglédre utal. Fontos hangsúlyoznom, hogy a jelenleg meghatározó elméletek történeti szempontból már a kezdetektől gyenge lábakon álltak, azonban a kritikai nézőpont nélküli sorozatos átvételek mégis folyamatosan erősítették azok hitelességét, elhomályosítva a történeti háttér hiányát.

Kiegészítésként kívánom megjegyezni, hogy a későbbiek során más debreceni utcanevek etimológiája is revíziót igényelne. Példaként említhető az Alsójózsa városrészben található *Hatbáz utca*, amely bár éppen a szomszédos Hajdúhadház felé halad, a magyarázat szerint mégis hat egymás mellett álló házról nevezték el. A hat ház állítólag 1882-től dokumentálható,⁷⁹ Hajdúhadház azonban legalább hatszáz éve létezik.

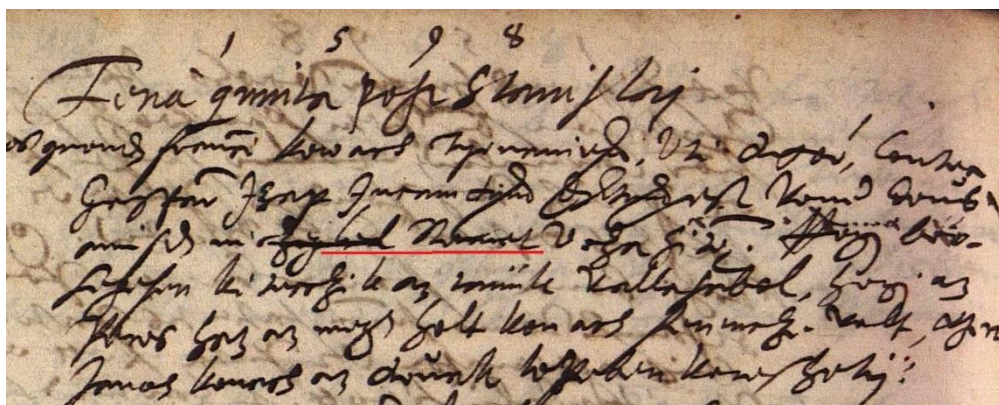
⁷⁹ É. Kiss 1984b. 149.

Nándor Nagy

Tracing the Origins of Hatvan and Cegléd Streets in Debrecen

This study aims to investigate the historical origins of two public spaces in Debrecen, namely Hatvan and Cegléd Streets. During the Middle Ages, segments of roads leading away from settlements were often named after places impacted by the given route that functioned as crossings or transportation hubs. In the case of Debrecen, this pattern can be observed in the context of Váradi Street. However, regarding the names of Hatvan and Cegléd Streets, the currently accepted theories reject the origin associated with place names.

For Hatvan Street, a numerical name reference is noted, while for Cegléd Street, an etymology linked to a plant name is generally accepted. The study reviews relevant sources and literature that question the historical validity of currently widespread explanations and at the same time, suggests the acceptance of place name origins for both public spaces.

3. kép. A magisztrátusi jegyzőkönyv 1598. május 5-i bejegyzése: a „Czegled” áthúzva, mellette „Nemet” utca.⁸²

⁸² MNL HBVL IV.1011.a 5. k. 494/1.

Források

Közigyűjteményi források

MNL	Magyar Nemzeti Levéltár
HBVL	Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltára
IV.1011.a	Debrecen Város Tanácsának iratai. Tanácsülési és közgyűlési jegyzőkönyvek.
OSzK	Országos Széchényi Könyvtár
TK 107	Kézírtos térképek. Online: Hungaricana. Térképek és Építészeti Tervek adatbázis. https://maps.hungaricana.hu/hu/OSZKTerkeptar/107/view/?bbox=-442%2C-4016%2C4724%2C-1929

Forráskiadványok

Balogh 1980.	Balogh István: Debrecen város magisztrátusának jegyzőkönyvei 1548–1549. (A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár forráskiadványai 2.) Ford.: Balogh István (1548), Komoróczy György (1549). Szerk.: Szendrey István. Debrecen, 1980.
Balogh 1982.	Balogh István: Debrecen város magisztrátusának jegyzőkönyvei 1550–1551. (A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár forráskiadványai 3.) Ford., vál.: Balogh István. Szerk.: Szendrey István. Debrecen, 1982.
Balogh 1987.	Pósalaki János: Debrecen siralmas állapotának megvilágítása 1685–1696. (A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár forráskiadványai 17.) Ford., életrajzzal ellátta: Balogh István. Debrecen, 1987.
Balogh 1998.	Balogh István: Debrecen város magisztrátusának jegyzőkönyvei 1591–1592. (A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár forráskiadványai 30.) Ford. és sajtó alá rend.: Balogh István. Debrecen, 1998.
Balogh 2002.	Balogh István: Debrecen város magisztrátusának jegyzőkönyvei 1597–1598. (A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár forráskiadványai 34.) Ford. és sajtó alá rend.: Balogh István. Debrecen, 2002.
P. Szalay 1983.	P. Szalay Emőke: Debrecen város magisztrátusának jegyzőkönyvei 1555–1556. (A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár forráskiadványai 12.) Ford., vál.: P. Szalay Emőke. Szerk.: Szendrey István. Debrecen, 1983.

- P. Szalay 1986. P. Szalay Emőke: Debrecen város magisztrátusának jegyzőkönyvei 1567–1568. (A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár forráskiadványai 15.) Ford., vál.: P. Szalay Emőke. Szerk.: Rácz István. Debrecen, 1986.
- P. Szalay 1987. P. Szalay Emőke: Debrecen város magisztrátusának jegyzőkönyvei 1568–1569. (A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár forráskiadványai 16.) Ford., vál.: P. Szalay Emőke. Szerk.: Rácz István. Debrecen, 1987.
- P. Szalay 1990. P. Szalay Emőke: Debrecen város magisztrátusának jegyzőkönyvei 1571. (A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár forráskiadványai 19.) Ford., vál.: P. Szalay Emőke. Szerk.: Rácz István. Debrecen, 1990.
- Szendiné 2002. Szendiné Orvos Erzsébet: Debrecen város magisztrátusának jegyzőkönyvei 1606–1607. (A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár forráskiadványai 35.) Ford., vál.: Szendiné Orvos Erzsébet. Szerk.: Rácz István. Debrecen, 2002.
- Szendiné 2005. Szendiné Orvos Erzsébet: Debrecen város magisztrátusának jegyzőkönyvei 1608–1609. (A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár forráskiadványai 36.) Ford., vál.: Szendiné Orvos Erzsébet. Debrecen, 2005.

Szakirodalom

- Balogh 1958. Balogh István: Debrecen. Bp., 1958.
- Balogh 2007. Balogh László: Debrecen város utcanévkatasztere. (A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár közleményei 30.) Debrecen, 2007.
- Blazovich 1998. Blazovich László: Az Alföld 14–16. századi úthálózatának vázlata. In: Tanulmányok Csongrád megye történetéből XXVI. Szerk.: Blazovich László. Szeged, (1998). 51–61.
- Boldisár 1922. Boldisár Kálmán: Debreczen utcái. In: Debreczeni Képes Kalendarium, 22. (1922) 48–52.
- Czuczor–Fogarasi 1862. Czuczor Gergely–Fogarasi János: A magyar nyelv szótára. 1. k. 2. rész. Pest, 1862.
- Csorba 1976. Csorba Csaba: Pest városházának vázlatos története. In: Budapest Régiségei XXIV. 1. Főszerk.: Dr. Horváth Miklós. Bp., (1976). 349–368.
- É. Kiss 1969. É. Kiss Sándor: Cegléd utca. Hajdú-Bihari Napló, 26. évf. (1969), 172. sz., 1969. július 27. 10.

- É. Kiss 1970. É. Kiss Sándor: Debreceni „derék” utcák. In: Névtudományi Előadások. Nyelvtudományi Értekezések. 70. Szerk.: Kázmér Miklós, Végh József. Bp., 1970. 75–76.
- É. Kiss 1984a. É. Kiss Sándor: Cegléd utca [szócikk]. In: Debrecen utcanevei. Szerk.: Nábrády Mihály. Debrecen, 1984. 94.
- É. Kiss 1984b. É. Kiss Sándor: Hatház utca [szócikk]. In: Debrecen utcanevei. Szerk.: Nábrády Mihály. Debrecen, 1984. 149.
- É. Kiss 1984c. É. Kiss Sándor: Hatvan utca [szócikk]. In: Debrecen utcanevei. Szerk.: Nábrády Mihály. Debrecen, 1984. 149–150.
- Fekete–Nagy 1975. Fekete Lajos–Nagy Lajos: Budapest története a török korban. In: Budapest története. II. k. Főszerk.: Gerevich László. Bp., 1975. 335–436.
- Fényes 1847. Fényes Elek: Magyarország leírása. I–II. k. Pest, 1847.
- Gyimesi 1981. Gyimesi Sándor: Kereskedelem, közlekedés, hitelszervezet és társadalmi problémái. In: Debrecen története 1693–1849. Szerk.: Rácz István. Debrecen, 1981. 353–386.
- Győrffy 1929. Győrffy István: Nyíregyháza és Debrecen településformája. In: Föld és Ember, 9. (1929) 1. sz. 1–19.
- Győrffy 1987. Győrffy György: Az Árpád-kori Magyarország földrajza. I–III. k. Bp., 1987.
- Hegedűs 1953. Hegedűs Lajos: Hangfelvételes népnyelvi gyűjtés a Sárközben. In: Magyar Nyelvőr, 77. (1953) 1–2. sz. 90–113.
- Hennyey 1926. Hennyey Vilmos dr.: A magyar posta története. Bp., 1926.
- Hídvégi 1984. Hídvégi Lajos: Pusztabokrok. Adatok Cegléd és környéke településtörténetéhez. Cegléd, 1984.
- Kiss 1988. Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára. 4. bőv., jav. kiadás. I. k. Bp., 1988.
- Kovács 1965. Kovács Béla: Eger középkori utcái. In: Az Egri Múzeum Évkönyve III. Szerk.: Bakó Ferenc. Eger, (1965). 73–94.
- Kőrész 1872. Kőrész Kelemen: Csallóközi tájszók. In: Magyar Nyelvőr, 1. (1872) 5. sz. 231–232.
- Magyar Akadémiai Értesítő 1855. Akadémiai tárgyalások. A’ nyelv- és széptudományi osztály’ ülése november’ 5. 1855. In: Magyar Akadémiai Értesítő, 15. (1855) 9–10. sz. 623–624.
- Mező 1971. Mező András: A szerző ismertetése a Névtudományi előadások II. (1970) c. kötetről. In: Magyar Nyelvőr, 95. (1971) 1. sz. 212–219.
- Mező 1982. Mező András: A magyar hivatalos helységnévadás. Bp., 1982.

- Módy 1992. Módy György: Földesúri kúriák és várkastélyok Debrecenben. In: Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XIX. Szerk.: Gazdag István. Debrecen, (1992). 43–57.
- Módy 1993. Módy György: Debrecen településképe a XVI-XVII. században. In: Acta Universitatis Debreceniensis de Ludovico Kosuth Nominatae Series Historica XLVI. Történeti Tanulmányok II. Szerk.: L. Nagy Zsuzsa, Veress Géza. Debrecen, (1993). 5–14.
- Molnár 1822. Molnár Ferenc: A' folyó Homoknak eredetéről, veszedelmességéről, és elfojtásáról. In: Tudományos Gyűjtemény, 6. (1822) 10. sz. 79–101.
- Murányi 2006. Murányi János: Debreceni Lexikon. Debrecen, 2006.
- Nagy 1879. Nagy Győző: Tájszók. Felső csallóköziek. In: Magyar Nyelvőr, 8. (1879) 4. sz. 189.
- Ormosi 1975. Ormosi László: Debrecen árkon belüli utcanévváltozásai 1945-ig. In: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1974. Szerk.: Dankó Imre. Debrecen, (1975). 413–429.
- Pais 1914. Pais Dezső: Egy fűzfa-név. In: Magyar Nyelv, 10. (1914). 2. sz. 68–72.
- Pais 1919. Pais Dezső: A Czepléd név magyarázata. Czeplédi Híradó, 1. évf. (1919), 25. sz., 1919. december 25. 5.
- Petercsák 2012. Petercsák Tivadar: Termelés és árucsera az egri hóstyákon. In: Néprajz – muzeológia: Tanulmányok a múzeumi tudományok köréből a 60 éves Viga Gyula tiszteletére. Szerk.: Tóth Arnold. Miskolc, (2012). 308–317.
- Ságváry 1839. Ságváry Ferenc: János királynak némely debreceni céhek számára 1531-ben költ kiváltságlevele. In: Tudománytár, 6. 1839. okt. 266–271.
- Sápi 1972. Sápi Lajos: Debrecen település- és építéstörténete. Debrecen, 1972.
- Simonyi 1880. Simonyi Zsigmond: Helyreigazítások, magyarázatok. In: Magyar Nyelvőr, 9. (1880) 2. sz. 77–78.
- Szamota–Zolnai 1902–1906. Szamota István–Zolnai Gyula: Magyar Oklevél-szótár. Bp., 1902–1906.
- Székely 1975. Székely György: A mezővárosi fejlődés kérdései a XVII. század végéig. In: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1974. Szerk.: Dankó Imre. Debrecen, (1975). 347–370.
- Szendrey 1984. Szendrey István: Debrecen, a mezőváros. In: Debrecen története 1693-ig. Szerk.: Szendrey István. Debrecen, 1984. 131–312.

- Szűcs 1871. Szűcs István: Szabad királyi Debreczen város története. 1. k. Debrecen, 1871.
- Tóth 1993. Tóth Péter: Egy besenyő betelepülés helynévi emléke (Kísérlet a Hatvan név magyarázatára). In: Archivum. Supplementum ad honorem Bela Kovács dedicatum – A Heves Megyei Levéltár közleményei, különszám. Szerk.: Bán Péter, Á. Varga László. Eger, (1993). 247–259.
- Tóth 2004. Tóth Pál: Debreceni utcanévek. Debrecen, 2004.
- Tragor 1935. Tragor Ignác: Vác és határának hely- és ingatlannevei. Vác, 1935.
- Új Magyar Etimológiai Szótár – online kiadás. <https://unesz.nyttud.hu/index.html>. Szerk.: Gerstner Károly. (Utolsó letöltések: 2024. augusztus 22.).
- Új Magyar Tájszótár 1979. Új Magyar Tájszótár I. k. A–D. Főszerk.: B. Lőrinczy Éva. Szerk.: Hosszú Ferenc. Bp., 1979.
- Vajda 1967. Vajda Imre dr.: A posta története. Bp., 1967.
- Zoltai 1925. Zoltai Lajos: Egyházas és egyháztalan falvak Debrecen város mai határa és külső birtokai területén a XI–XV. századokban. Debrecen, 1925.
- Zoltai 1939. Zoltai Lajos: A debreceni legrégibb utcanévek. In: Debreczeni Képes Kalendárium, 39. (1939) 93–96.

Zsoldos Ildikó

Egy partiumi zsidó ügyvéd politikai pályakezdeté¹

Tanulmányunk a dualizmus kori Szatmárnémeti egyik országgyűlési képviselője, a törvényhatósági joggal felruházott várost 1905-től a Függetlenségi és 48-as Párt színeiben képviselő, izraelita vallású dr. Kelemen Samu (1862–1916) politikai szereplehetőségeinek értékelésére vállalkozik. Ha dr. Kelemen Samunak a magyarországi zsidó társadalmon belüli helyét meg akarjuk határozni, azt mondhatjuk, hogy a középpolgársághoz tartozott, a szabadfoglalkozású értelmiséget alkotók számát gyarapította.

Magyarországon még a dualizmus idején is zajlott a zsidóság belső migrációja. 1840 előtt letelepedésükhöz földesúri engedély szükségeltetett. Ezt követően viszont nagy számban és több hullámban vándoroltak be Magyarországra, miközben kimutatható a belső migráció jelensége is, melynek folyamán a határ menti vármegyékből az ország középső részeit, főként a városokat célozták meg. A legvonzóbb természetesen a főváros volt, de a törvényhatósági joggal felruházott városokba is szívesen költöztek. A Kepecs József által szerkesztett munkából is kiolvasható, hogy a zsidó népesség aránya 1840 és 1910 között a városokban 2,2 százalékról 8,6 százalékra nőtt. A törvényhatósági joggal felruházott városokban még erőteljesebb növekedés adatolható, hiszen 3,5 százalékról 15,1 százalékra emelkedett a zsidó lakosság aránya.² Kelemen Samu 1862. október 23-án született Nagyváradon, ahol középiskolai tanulmányait folytatta. A jogi egyetemet Budapesten végezte, majd ügyvédjelöltként került Szatmárnémetibe. Szatmárnémetiben az 1840 és 1910 közötti időintervallumban 14,5 százalékról 20,6 százalékra nőtt a magát zsidónak valló népesség aránya, míg Nagyvárad azon városok közé sorolható, ahol ugyan csökkent a zsidók aránya 26,1 százalékról 23,6 százalékra, de a zsidó lakosság abszolút számban nőtt.³

Dr. Kelemen Samu ügyvédi vizsgájának letételét követően a Szatmárnémetiben való letelepedés mellett döntött. Megélhetésének fő forrásául ügyvédi irodájának működtetése szolgált, elismert kriminalista hírében állt. Leghíresebb esete minden bizonnyal a szatmári testvérgyilkos, Papp Béla védelmének ellátása volt, mely ügy az országos sajtóban is nagy visszhangot váltott ki.⁴ A keresett ügyvéd közéleti aktivitása következtében beágyazódott Szatmárnémeti társadalmi életébe, tagja lett a törvényhatósági bizottságnak, a Szatmári Kereskedelmi és Iparbank igazgatójaként, majd ügyészeként pénzügyi tevékenységet is folytatott. Motorja és elnöke volt a Szatmári Kereskedelmi és Gazdasági Csarnoknak, továbbá publicisztikai tevékenységet is kifejtett, melynek kiteljesedése politikai pályájának időszakára esett. 1905 márciusában, országgyűlési képviselővé választását követően a

¹ A tanulmány a Bihari Múzeum és a Hajdú-Bihar Megyei és Debreceni Honismereti Egyesület által szervezett, *Zsidósorsok a Partiumban* című, a berettyóújfalui Bihari Múzeumban 2022. október 3-án megrendezésre került konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata.

² Kepecs (szerk.) 1993. 37.; Gyurgyák 2001. 78.

³ Gyurgyák 2001. 78.; Zeke 1990. 185–190.; Kepecs (szerk.) 1993. 27., 32.

⁴ Papp Béla tartalékos honvédhuszár hadnagy jómódú, tekintélyes földbirtokos családból származott. Ám miután pénzügyileg nehéz helyzetbe került, gimnazista öccse örökségéből kívánva kezelni gazdasági problémáit, 1899-ben felbérelte juhászát testvére életének kioltására. Dr. Kelemen Samu a tárgyaláson védence korlátozott beszámíthatóságára hivatkozott, a moral insanity, azaz az erkölcsi elmezavar fennállását hozva fel enyhítő körülményként. Kelemen 1903. 319–348.; A halálbüntetést azonban nem sikerült elkerülni, Papp Bélát felakasztották. Nagy 2017. 289.

Szatmár-Németi című lap szerkesztőségének élére került.⁵ Ezt megelőzően e sajtóorgánum társadalmi és szépirodalmi hetilapként, „a Szatmármegyei községi és körjegyzői egyesület és a Szatmár-Németi-i Ipari Hitelszövetkezet” hivatalos közlönyeként határozta meg magát, írásaiból a Szabadelvű Párt támogatása volt kiolvasható. A három évtizede kormányzó Szabadelvű Párt választási kudarca után politikai lappá alakulva a függetlenségi és 48-as elvek szolgálatába állt.

Dr. Kelemen Samu (1862–1916).⁶

⁵ Számos írása jelent meg olyan országos sajtóorgánumokban, mint a Magyarország, Egyetértés, Független Magyarország.

⁶ A Szövetkezett Balpárt arczképcsarnoka. 105.

Pártpreferenciák és az 1905-ös választási kampány

A jó szónoki képességgel rendelkező, tehetséges, agilis Kelemen Samu ügyes vitázó hírében állt. Jó érzéke volt a propagandához, nem álltak tőle távol a népszerűség-kereső magatartásformák, a hatáskeltés mesterének is nevezhetnénk. Írásainak, beszédeinek retorikáját vizsgálva számos szarkasztikus megnyilvánulással találkozunk. Az 1896-os országgyűlési képviselő-választások idején nagyfokú aktivitást fejtett ki Chorin Ferencnek (1842–1925),⁷ Szatmárnémeti szabadelvű párti képviselőjelöltjének választási kampányában. 1899-ben tagja volt annak a deputációnak, mely a Szatmárnémetiben díszpolgári címmel kitüntetett báró Fejérváry Géza honvédelmi miniszter részére adta át az oklevelet a fővárosban, sőt a Szatmár és Vidéke tudósítása szerint „*Dr. Kelemen Samu szokott játsszi szellemességével üríté poharát a miniszterre*”.⁸

A későbbiekben azonban módosult Kelemen politikai hovatartozása. Tisza István kormányalakítását követően az új főispánok kinevezésével báró Perényi Zsigmond nagyszőlősi mandátumának megüresedésekor a kerület függetlenségi választópolgárai felkérték dr. Kelemen Samut a jelöltség elfogadására. Ő azonban az 1904 tavaszára valószínűsített általános országgyűlési képviselő-választásokra való hivatkozással nem tett eleget a felkérésnek.⁹ Ez a döntés minden bizonnyal azt az üzenetet is magában hordozta, hogy Szatmárnémetiben vannak mandátumszerzési tervei. Ez az 1905-ös országgyűlési képviselő-választások jelöltállítási etapjában nyilvánvalóvá vált. Az 1905-ös választások közvetlen előzményeként felfogható 1904. november 18-i „zsebkendőszavazás”, azaz Tisza István miniszterelnöknek a parlamenti obstrukció letörését célzó, meglehetősen rosszul időzített házsabály-változtatási akciója Szatmár vármegyében is tiltakozó akciók sorozatát indította el. A Szatmárnémeti és a Szatmárvármegyei Függetlenségi és 48-as Párt 1904. december 4-én a lokális politikai rendezvényeknek helyet biztosító Vigadó nagytermében tartotta meg tiltakozó népgyűlését.¹⁰ A rendezvény egyik szónokaként volt jelen Kelemen Samu, akinek kemény, kritikus megszólalása Tisza erőszakos magatartása ellen irányult. A miniszterelnököt egy török szultánhoz hasonlította, „*aki zsebkendőjét egyik kegyencnőjéhez dobta a háremben*”. A gyűlés határozata kimondta, hogy Tisza István ellensége a magyar nemzetnek, a szólásszabadság elleni merényletét politikai büntettnak nyilvánítja, Perczel Dezső házelnököt pedig Tisza bűntársának, „*akit a miniszterelnökkel együtt el kell bocsájtani állásából*”.¹¹

Az 1905-ös szatmárnémeti választási kampány az országos figyelem középpontjába került, hiszen kemény összecsapásra készültek a kormánypárti és a függetlenségi szavazók. Szatmárnémetit 1901 óta egy elsővonalbeli politikus, Hieronymi Károly, a Tisza-kormány kereskedelemügyi minisztere képviselte a parlamentben. Hieronymitól a törvényhatósági joggal rendelkező város fejlesztéseket várt, melyek következtében hosszabb távon a megyeszékhely áthelyezését remélte, esetleg a vármegye kettéosztásával a kívánt pozíció elérését.¹²

⁷ Chorin Ferenc 1896 és 1901 között volt Szatmárnémeti kormánypárti országgyűlési képviselője.

⁸ Szatmár és Vidéke, 16. évf. (1899), 25. sz., 1899. június 20. 2.

⁹ Szatmári Hírlap, 2. évf. (1903), 291. sz., 1903. december 30. 1–2.

¹⁰ A lokális pártviszonyok értékeléséhez részletesebben ld. Zsoldos 2018. 91–93.

¹¹ Szatmár és Vidéke, 21. évf. (1904), 49. sz., 1904. december 6. 1.; Szatmár-Németi, 8. évf. (1904), 47. sz., 1904. december 6. 2.

¹² Az önálló képviselőküldési joggal rendelkező Szatmárnémeti Szatmár vármegye területén helyezkedett el, de nem tartozott annak joghatósága alá. A dualizmus korában is mindvégig küzdött azért, hogy Nagykárolytól

A Hieronymi függetlenségi párti ellenjelöltjének személyében történő megállapodás céljából összehívott január 6-i jelölőgyűlésen pártszakadás következett be. A pártgyűlésen három politikus neve merült fel. Uray Géza tekintélyes szatmárnémeti ügyvéd, a helyi Függetlenségi és 48-as Párt elnökéé, akinek jelentős érdemei voltak a pártszervezésben. Uray Hieronymival már két ízben sikertelenül mérkőzött meg. Igaz, 1903. november 26-án a kereskedelemügyi miniszter csak 58 szótöbbséggel szerzett újra mandátumot. Uray ellen szólt tehát, hogy lokális ismertsége ellenére magán hordozta a „vesztes bélyeget” és valószínűsíthető, hogy a pártközpont támogatását nem élvezte. Ez lehet az oka, hogy Uray meg sem jelent a kandidáló rendezvényen. Az országos pártvezetés jelöltje a nagy-károlyi uradalom tulajdonosának, Károlyi Istvánnak a veje, Károlyi Gyula volt, ami Kossuth Ferencék tájékozatlanságát vagy tapintatlanságát jelzi, ugyanis a megyeszékhely Szatmárnémetibe helyezését a Szapáry-kormány idején éppen a Károlyi grófok torpedózták meg. A jelölőgyűlésen a párt egyik tagja kategorikusan ki is jelentette: „*A Károlyiak neve ellenszenves Szatmáron. Ilyen jelölt nem kell.*”¹³ Ennek ellenére egy csoport készen mutatkozott a központi jelölt támogatására. Uray Géza minden bizonnyal hatásukra mégis megjelent a gyűlésen, és meghajolva Kossuth Ferenc álláspontja előtt, maga helyett a grófot ajánlotta. A nyilvános szereplésektől és a népszerűség-kereső magatartásformáktól ódzkodó Károlyi Gyula azonban nem fogadta el a felkérést.¹⁴

A harmadik potenciális képviselőjelölt dr. Kelemen Samu volt. A karrierista ügyvéd ellen szólt azonban, hogy hét-nyolc évvel ezelőtt még a kormánypárt táborában fejtett ki sikeres agitációs tevékenységet dr. Chorin Ferenc szatmárnémeti kampányában Ugron Gábor ellen.¹⁵ A kormánypárttal szimpatizáló lapok előszeretettel hangoztatták, hogy „*a politikailag nem homo novus*” Kelemen politikai nézetei nem szilárdak. Ellene szólt tehát politikai állásfoglalásának megváltoztatása. Hieronymi kampánystábja szisztematikusan hangsúlyozta a köpönyegforgatás vádját.¹⁶ „*Kormánypárton nőtt a hája / S most negyvennyolcas a szájja*”¹⁷ – olvasható az egyik kortesnótában egy nyomdafestéket nem tűrő szót is tartalmazó sor. A verbális durvaság egyértelműen bizonyítja a kampány hevesességét.

A jó taktikus dr. Kelemen Samu a január 6-i értekezleten kijelentette, hogy csakis akkor hajlandó Szatmárnémetiben fellépni, ha a Függetlenségi és 48-as Párt egyöntetűen kiáll mellette. Az első jelöltállító gyűlés végén bár Károlyi grófot nyilvánították képviselőjelöltnek, azt mégis eredménytelennek kell értékelnünk, mert a Szatmárnémeti Függetlenségi és 48-as Párt teljesen szétesett. A következő napokat az országos szinten is jó pártkapcsolatokkal rendelkező Kelemen és támogatói arra használták fel, hogy megszerezzék a központ támogatását.

elhódítsa a megyeszékhelyi státust. A központi elhelyezkedésű Szatmárnémeti dinamikusabban fejlődött és jóval polgárosultabb volt Nagykárolynál, de a Károlyi család érdekérvényesítő képessége miatt nem tudta kivívni a kívánt pozíciót. Zsoldos 2018. 22–27., Zsoldos 2019. 136. A szatmárnémeti levéltárban őrzött dokumentumok arról árulkodnak, hogy a vármegye kulturális centrumában intenzíven foglalkoztak a megyeháza épületének kérdésével. 1905 márciusában készült el a szatmári vasúti tápintézet épületének vármegyei székház céljaira való átalakítási terve. ANDJSM 216 Nr. inv. 1/1903. Schite-Proecte privind Scoolei C. F. R. Satu Mare Republici N° 1

¹³ Szatmári Napló, 2. évf. (1905), 5. sz., 1905. január 6. 2.

¹⁴ Nagy valószínűséggel habitusából adódóan utasított vissza későbbi pályája során is minden országgyűlési képviselőségre való kandidatúrát. Püski 2016. 27.

¹⁵ Ugron Gábort 1892-ben Szatmárnémetiben egyhangúlag választották meg országgyűlési képviselővé.

¹⁶ Szatmár és Vidéke, 22. évf. (1905), 3. sz., 1905. január 17. 1–2.; Szamos, 37. évf. (1905), 6. sz., 1905. január 19. 1.; 37. évf. (1905), 8. sz., 1905. január 26. 1.

¹⁷ Szatmári Napló, 2. évf. (1905), 18. sz., 1905. január 22. 2.

Feltételezhetően dr. Kelemen Samunak a szatmárnémeti polgárok számára vonzóbbá tételét szolgálta az a helyi sajtóorgánumban alaposan megszűllőztetett hír, hogy a miskolci I. kerület függetlenségi pártja Tisza István miniszterelnökkel szemben a szatmári ügyvédet szeretné indítani. Ekkorra már a helyi Függetlenségi és 48-as Párt napilapja, a Szatmári Napló is teljes válszélességgel Kelemen mellett foglalt állást, előrevetítve a miskolci jelöléssel a szatmárnémetiek veszteségét. „*A dolgok tehát úgy fejlődnek, hogy még azt az egy embert is elveszíti a párt, a kinek személyében egy nagy többség meggyőződése nyilvánul meg. Mert hiszen az tudvalevő Szatmáron, hogy népszerűbb, agilisabb, kedveltebb embert Kelemen Samu dr.-nál nem találhat a párt e fontos kérdés elintézésénél. Így hát a megbomlott egységnek egyesülnie kell újra s nem szabad engedni, hogy egy idegen választókerület bódítsa el azt a férfit, a kibe most is teljes bizalommal van a választók nagy része. Hisszük, hogy a szatmári függetlenségi párt sem halt meg – csak egy kissé elszunnyadt!*”¹⁸ – próbálta a függetlenségi érzelmű polgárokat Kelemen támogatására sarkallni a lap a második jelöltállító közgyűlés napján.

Miután Csomay Imre pártelnök leszögezte, hogy Uray Géza a jelöltséget nem fogadta el, Papp Kálmán dr. Kelemen Samut ajánlotta. Az ilyenkor alkalmazott rítusrend szerint küldöttség indult az ügyvéd lakására több száz választópolgár kíséretében, hogy őt a jelöltségre felkérje. A hatáskeltés nagy mestere házának ablakából adott pozitív választ követően megjelent a gyűlésen, hogy köszönetet mondjon a bizalomért. „*[...] nem én kerestem a jelölést, hanem a jelölés keresett fel engem [...] Nem foglalkozom most azszal, hogy mennyit veszítettünk az elmúlt hetek téltenségeivel, gyáva katona az, a ki mikor ütközetbe megy, folyton csak hátra néz, nekem csak egy jelszavam lehet, hogy »előre!« Egy érdemes öreg tábornokunk ma letette kezéből a zászlót és önök azt egy fiatal hadnagy kezébe adták. Igérem, hogy szívem egész lelkesedésével lelkem egész elszántságával fogok küzdeni e zászló diadaláért.*”¹⁹ Három nap múlva Kossuth Ferenc Kelemen ajánló korteslevelét is közölte a pártlap.²⁰

A kampány mindkét párt kortesei részéről heves volt. Az ellenzéki sajtó szisztematikusan kárhoztatta a királyi tanácsosságra vágyakozó szatmárnémeti polgármester Hieronymit támogató magatartását, hivatali presszió alkalmazásával és zsidóellenességgel is vádolva Pap Gézát. Az ellenfél lejáratása is egyik módozatát képezte a harcnak. Mindkét stáb folytatott negatív kampányt az ellenfél hiteltelenítésére, nevetségessé tételére. A rendelkezésünkre álló kortesköltészet karaktergyilkos akciókról árulkodik. Gúnyos kifejezéseket, sokszor primitív megfogalmazásokat tartalmaznak a kortesnóták. A függetlenségi pártiak Kelemen jó hazafiként, Hieronymit hazaárulóként próbálták beállítani: „*Kelemen az igaz magyar / Szatmár java, amit akar / [...] Akárhogy vágják a követ / Heremónyi nem lesz követ. / Nem kell nekünk nép ellenes / A követünk Kelemen lesz. / Éljen Kelemen!*”²¹ „*Egy miniszter az még semmi, / El kell neki innét menni. / Megszokott itt ám az bukni, / Ki hazáját nem szereti.*”²²

Az egyik kormánypárti kortesnóta Hieronymi érdemeit, a miniszterséggel együtt járó befolyást kiemelve kritizálta Kelemen, aki a komoly érdekérvényesítésre képes kormánytaghoz képest csak egy nyárspolgár: „*A mi jelöltünk miniszter / Kelemen csak egy filiszter.*”²³ A kampányvers utal a függetlenségi párti jelölt egyik jelentős helyi támogatójára is: „*Az a hír van most Szatmáron, / Hogy Kelemen jön szatmáron / Teutli papa kíséreti, / Hermus a csatlósa neki*

¹⁸ Szatmári Napló, 2. évf. (1905), 11. sz., 1905. január 15. 1.

¹⁹ Szatmári Napló, 2. évf. (1905), 12. sz., 1905. január 16. 1.

²⁰ Szatmári Napló, 2. évf. (1905), 15. sz., 1905. január 19. 1.

²¹ Szatmári Napló, 2. évf. (1905), 18. sz., 1905. január 22. 2.

²² Uo.

²³ Szamos, 37. évf. (1905), 8. sz., 1905. január 26. 2.

/ *Abczug Kelemen?*²⁴ Minden bizonnyal Teitelbaum Herman bankigazgatóról szólnak a gúnyos sorok.²⁵

A Szatmár és Vidéke a választás utáni napokban így írt a pártok politikai erkölcséről: „Hogy a választási fegyverek milyenek voltak, arról sincs mit beszélni. Ilyenkor áll a szabály, hogy a cél szentesíti az eszközöket, s a mit az egyik megtesz, a másik is megteheti. Az un. tiszta választás csak papirosan létezik, a mi a gyakorlatba soha sem fog átmenni, sőt ma már úgy fordult, hogy bizony ráfanyalodnak az ellenkezőre azok is, a kik eddig legjobban dörögtek mellette. Soha olyan nyíltan nem beszéltek a lélekvasárlásról és pedig minden megbotránkozás és hozzá pártkülönbség nélkül, mint mostanában a mi azt mutatja, hogy a pénznek varázsereje van, s ma már megkívánja az is, a kinek e miatt nem is kell ehét változtatnia. Ha így haladunk, maholnap eljutunk oda, hogy akár egyik, akár másik párton, csak elhelve fogunk találni embereket, a kik minden más érdek nélkül, tisztán meggyőződésből szavaznak.”²⁶

Valamelyik párt korteseinek machinációja során 1905. január 20-án Kelemen Samuról durva stílusú gúnyverset tartalmazó szórólapok láttak napvilágot, melyek a zsidóságot is sértették, tehát a kampányba antiszemita felhangok is belevegültek. Az eléggé zavaros magyarázatokból nem állapítható meg, hogy kormánypárti vagy ellenzéki kortesfogással állunk-e szemben. Dr. Keresztszeghy Lajos szabadelvű pártelnök a Szamosban nyílt levélben tiltakozott a függetlenségi gyanúsítása ellen, miközben elismerte, hogy a verset az ő ügyvédi irodájában dolgozó írnok nyomtatta ki, akit erre egy ismeretlen személy kért meg tíz korona ellenszolgáltatásért. Keresztszeghy szerint alkalmazottja gyengeségét és szegénységét használta ki az ellenzéki kampánystáb. Keresztszeghy azt is hangsúlyozta nyilatkozatában, hogy a Szabadelvű Pártot a szatmárnémeti zsidóság körében sokan támogatják, akiket nem áll érdekükben ellenségükké tenni. A helyi lapok többsége szerint Szatmárnémetiben a legutóbbi választásokat a zsidók döntötték el.

A néppárti hetilap esélylatolgatásai során kiszámíthatatlannak minősítette a helyzetet. Megállapítása szerint „a szabadelvű párttól sokan elidegenedtek”, tehát az országosan érzékelhető bomlási folyamat Szatmárnémetibe is behatolt. Arról is beszámolt, hogy a városi polgárság többsége önálló és határozott véleménnyel rendelkezik, és csak kis részük vesztegethető meg. A lap által ellenséggként kezelt zsidók között pár százan viszont „a zavarosban szeretnek halászni”. Azt a módszert alkalmazzák, hogy összeállnak és az utolsó pillanatig várakozó álláspontra helyezkedve a legtöbbet fizető jelölt mellett foglalnak állást. A Heti Szemle szerint ők döntötték el az ütközetet 1903 novemberében is.²⁷ A cikkíró Kelemen győzelmét két körülménytől tette függővé. Egyrészt attól, hogy a meg nem vásárolható polgárság kitart-e mellette, mint ahogyan tette azt 1903-ban Uray Géza esetében. Másrészt, hogy a magukat áruba bocsátó hitsorosait meg tudja-e venni. A szerző szerint az elismert ügyvéd számított „a független polgárságra, továbbá arra, hogy a saját hitsorai inkább mellé fognak állani 20 ezer forintért, mint Hieronymi mellé negyvenért [...] A meg nem vehető polgárság neki alig

²⁴ Uo.

²⁵ Az 1844-ben született Teitelbaum Herman 1894 óta volt a Szatmárvármegyei Takarékpénztár igazgatója. A Borovszky Samu főszerkesztésében 1908-ban kiadott megyemonográfia kiemeli érdemeit a vasút mentén létesített termény- és áruaktár létesítésében. Továbbá hangsúlyozta az 1870-es évek végén Szatmárnémetiben általa megalapított betegsegélyező egyesület jelentőségét is a 15 évvel később létrehozott népkonyhával egyetemben, mellyel két szociális intézmény egyesült. Borovszky (szerk.) [1908.] 142. Teitelbaum Herman törekvései tehát nem a szatmárnémeti zsidó lakosság elkülönülését célozták, hanem a zsidó népesség és az államalkotó magyarság összeolvadását.

²⁶ Szatmár és Vidéke, 22. évf. (1905), 5. sz., 1905. január 31. 1.

²⁷ Heti Szemle, 14. évf. (1905), 2. sz., 1905. január 11. 1–2.

*kerül valami költségbe, mindössze egy-két pártvacsorát s valamelyik vendéglőben egy kis nyílt számlát kell tartani, erre alig mehet el ezer forintnál több. A többi 20-25 ezeret, mert Kelemen a megválasztásra ennyit körülbelül szánnak, fordíthatja a mandátum biztosítására abban a formában, amint az előbbieken kifejtettük*²⁸ – fejezte be a kalkulációt a néppárti cikkíró. Annak ellenére, hogy a Katolikus Néppárt is az ellenzéki koalíció tagjaként vette ki részét az 1905-ös kampányból, a lap Szatmárnémeti principális érdekének tartotta – Kelemen Samu képzettségének és tehetségének elismerése mellett – a városért már sokat munkálkodó, konkrét eredményeket felmutatni tudó, befolyásos Hieronymi megválasztását. A két jelölt érdekérvényesítő képességének összevetésére a „szunyog az elefánt mellett” hasonlatot alkalmazta.²⁹

A kormánypárti sajtó a város iparosainak megnyerése érdekében cikkezett a kereskedelemügyi miniszter érték tett intézkedéseiről. A nehéz helyzetű cipész, csizmadia és a valamivel kedvezőbb körülmények között működő asztalos iparosok³⁰ folyamodványt nyújtottak be szakiparuk támogatásáért. A Szatmárnémeti Ipari Hitelszövetkezet korábban Hieronymi segítségével már csatlakozott az Országos Központi Hitelszövetkezethez. A kereskedelemügyi miniszter megoldásként a modern termelés gépi eszközeinek alkalmazását vázolta fel, amihez támogatást biztosított. Fedezte továbbá a szövetkezeti üzletvezető és üzemvezető mester kiképzési költségeit. Ígéretet tett a bőripari szakcsoport megalakításának elősegítésére is. Az asztalos iparosoknak ipari raktárszövetkezetük közös műhellyel történő kibővítését helyezte kilátásba.³¹

Kossuth Ferenc országos függetlenségi pártelnök kilátásba helyezett szatmárnémeti látogatása elmaradt. Maga helyett dr. Benedek Jánost küldte. Kelemen népszerűsítésére Szatmárnémetibe utazott viszont január 24-én a megyeszerte nagy tekintélynek örvendő, de Szatmárnémetiben a székhelykérdés miatt nem annyira kedvelt Károlyi István és a szintén kiváló szónoki kvalitásokkal rendelkező, rendkívül népszerű Apponyi Albert. A függetlenségi pártlap a választási siker érdekében felretelve Szatmárnémeti és Nagykároly kibékíthetetlen ellentétét, a „derék gróf” méltó fogadtatására szólította fel olvasóit: „*Polgártársak: A függetlenségi eszmék lelkes harcosát fogadnunk kell illendően. Ezért jelenjünk meg nagy számmal a pályaudvaron.*”³² Károlyi István részt vett az ellenzéki népgyűlésen, ahol egy „Papp Zoltán, illetve Lengyel Zoltán-féle” teátrális jelenet is lejátszódott. Az egyik függetlenségi polgár ugyanis szónoklata közben az asztalra helyezett 100 koronát, melyet állítása szerint a kormánypárttól kapott megvesztegetési céllal, de lelkiismerete nem engedte, hogy hallgasson róla. Károlyi István lelkes éljenzés közepette adott a választópolgárnak egy másik száz koronást, mire a játékon fellelkesülve többen is ki akarták cserélni a szabadelvű párti „júdáspénzt”.³³

Apponyi Albert az esti vonattal érkezett a városba. A tekintélyes, tiszteletet parancsoló gróf személyének felhasználása azért is volt szerencsés Kelemen kampányában, mert Apponyi is pártváltó volt. Így a kampánystáb a választópolgárok felé a siker reményében közvetíthette azt az üzenetet, hogy miért ne lehetne őszinte Kelemen Samu véleményváltozása, hiszen Apponyi gróf meggyőződése is módosult.³⁴

²⁸ Heti Szemle, 14. évf. (1905), 3. sz., 1905. január 18. 1.

²⁹ Heti Szemle, 14. évf. (1905), 4. sz., 1905. január 25. 4.

³⁰ A Szamos szerint 89 cipésmesterből 38, 170 csizmadiamesterből 140 dolgozott segéd nélkül. Szamos, 37. évf. (1905), 7. sz., 1905. január 22. 2–3.

³¹ Szamos, 37. évf. (1905), 14. sz., 1905. február 16. 3.

³² Szatmári Napló, 2. évf. (1905), 19. sz., 1905. január 24. 2.

³³ Szamos, 37. évf. (1905), 8. sz., 1905. január 26. 3.

³⁴ A magát eredetileg 67-es közjogi alapon meghatározó Apponyi Albert 1934-ben megjelent emlékiratában érintette a Függetlenségi és 48-as Pártba való belépésének körülményeit is. Apponyi 1934. 141.

Hieronymi Károly 1905. január 12-én tartotta meg beszámolóbeszédét, melyet egyben programbeszédnek is szánt, a szatmárnémeti lokális politizálás egyik szimbólumaként fel-fogható Vigadóban. A Vigadó mind kormánypárti, mind ellenzéki politikai rendezvényeknek otthont adott. Hieronymi beszédének színvonala az ilyenkor megszokott választási szónoklatokén túlmutat, a miniszter alapos felkészültségéről tesz tanúbizonyságot.

Tematikáját görcső alá véve kiemelt helyet szentelt a katonai kérdés értékelésének. Ennek oka nyilvánvalóan abban keresendő, hogy a szövetkezett ellenzéket alkotó pártok programjában a katonapolitikai elképzelések élveztek prioritást, ugyanis ez jelentette az egyetlen közös nevezőt mind a koalíciót alkotó pártok, mind a függetlenségi csoportok között.

A Tisza-kormány teljesítményének értékelése kapcsán kiemelte az állami és megyei tisztviselők fizetésrendezésének elkezdését. Tárcája közlekedésfejlesztési eredményeinek kidomborítására statisztikai adatokat sorakoztatott fel: míg Magyarországon 1899-ig évente 5-600 kilométer helyi érdekű vasút épült, addig 1900-ban már csak 40 kilométer. 1903-ig a legmagasabb szám 120 kilométer volt. Az ő minisztersége idején 1904-ben 638 kilométer építésére adtak ki engedélyt, többek között a Szatmárnémeti érdekeit is szolgáló bikszádi vasútra.³⁵

Majd áttért az iparfejlesztés fontosságára. Kijelentette, hogy ő a közös vámterület híve, ugyanis csupán védővámokkal nem lehet ipart fejleszteni, szükségesek hozzá az előfeltételek is. Ennek alátámasztására számos külföldi példát sorakoztatott fel. Hieronymi az osztrák piac Magyarország számára szükséges voltát kiemelve hangsúlyozta, hogy az önálló vámterület magában hordozná nyerstermékeink értékesítési problémáinak veszélyét. Leginkább fejlesztendő iparágként a textil- és vasipart jelölte meg. Sürgette továbbá a szakmunkásképzés fejlesztését az iparoktatás gyakorlati alapokra helyezésével. Szatmárnémetiben ipariskola felállítását irányozta elő. Beszélt a hagyományos úri társadalmi rétegek körében jelenlévő és megváltoztatandó mentalitásról, miszerint az ipari és kereskedelmi pályák lenézendők és csak a hivatali állás szerez az embernek tiszteletet, megbecsülést, tekintélyt és társadalmi pozíciót.

Hieronymi záró gondolatként a „zsebkendőszavazást” értékelte. Visszaütasította azt az ellenzéki körökben hangoztatott vádat, miszerint törvénysértésre került volna sor 1904. november 18-án. Azzal érvelt, hogy a házszabály nem törvény. A törvény értelmében pedig az országgyűlés mindkét kamarája maga alkotja házszabályait. Az ellenzék felzúdulását elsősorban azért ítélte el, mert a birodalom és azon belül Magyarország presztízsének csökkenését, ezzel összefüggésben gazdasági tekintetben a külföldi tőkések vállalkozó kedvének magyarországi elapadását idézheti elő.³⁶

Kelemen Samu 1905. január 19-én tartotta programbeszédét a Vigadóban. Jellemző elemként lelhető fel benne az ellenségképzés. Tisza Istvánon kívül „bűnbakot” csinált saját ellenfeléből, Hieronymiból is. A hatásos szónoklatok mestere elsőként pártállása megváltoztatásának okait sorakoztatta fel, hogy lemossa magáról a kormánypárti sajtó által ráragasztott stigmát. *„Az utóbbi hónapok eseményei szinte ellenállhatatlan erővel sodorták erre az alapra nemcsak a nemzetnek millióit, hanem az ország közjogi alapon álló pártjait is. Én már az*

³⁵ A vasútvonal turisztikai hozadékaként Szentiványi Gyula bikszádi fürdőjének ismertebbé és forgalmasabbá tétele is említést érdemel.

³⁶ Szamos, 37. évf. (1905), 5. sz., 1905. január 15. 1–4.

*első katonai javaslatok beterjesztése idejében tettem magamévá a párt elveit, tettem ezt érett megfontolással, bár habozás nélkül. Erre indított az ország közjogi nyomorúsága, amelynek ijesztő sebeit az utolsó két év eseményei tárták fel a maguk teljességében. És erre indított az ország gazdasági nyomorúsága.”*³⁷

A programbeszéd második fő pontját az ellenzéki koalíció pártjai között összekötő kapcsot jelentő, hadseregre vonatkozó nemzeti követelések alkották. Az eddigi csekély eredményeket elvitatta a kormánypárttól, azokat ellenzéki küzdelmeknek tulajdonítva. Egy-egy gondolatot derűtséget keltő, időnként – nyilvánvalóan a hallgatóság összetételét is figyelembe véve – kissé primitív hasonlatokkal zárt le, mely részét képezte a „kelemen retorikának”. A „zsebkendőszavazás” elítélésekor kijelentette, hogy szerinte nincs szükség Magyarországon házszabály-revízióra. Magyarország helyzete ugyanis nem hasonlítható össze más európai nemzetállamokéval. *„Mi olyan féllal vagyunk össze házasítva, akivel valljuk meg az igazat, kölcsönösen gyűlöljük egymást. Nekünk a házszabályok nem csak a tanácskozások belső rendje, nemcsak egyszerű házi rendje a parlamentnek, nekünk minden bennünket nyíltan vagy titkon megtámadható idegen befolyás ellen ezek a házszabályok alkotmányjogi biztosítékaink.”*³⁸

Az ország gazdasági helyzetére rátérve Hieronymi ellenében az önálló vámterület mellett foglalt állást a magyar középosztály és a magyar iparosok védelmében.³⁹ Kelemen gazdaságpolitikai elképzelésének kinyilatkoztatását csak üres frázisként értékelhetjük, ugyanis semmilyen módozatot nem vázolt fel a megvalósítás mechanizmusára vonatkozóan. A politikai szónoklat hevében odáig ment, hogy Magyarországot gyarmati státuszúnak minősítette. Ezt követően kijelentette, hogy Magyarországnak *„nincs számbavehető ipara”*, ezért célként fogalmazta meg az iparfejlesztést és iparteremtést, ami a vármegyét is súlyosan érintő kivándorlás kezelésére is megoldással szolgálna.

Politikai megfontolásból viszont a Szatmárnémetiben felállítandó ipari szakiskolát elutasította, indokul hozva fel, hogy erre csak akkor lesz szükség, ha a gyáripár megteremtődik a városban, ugyanis addig a szatmári iparosok számára konkurenciát fog jelenteni. Nyilván így próbálta megfosztani Hieronymit e téren szerzett érdemeitől. Bírálta a kereskedelemügyi minisztert iparoktatási reformelképzelései miatt. A függetlenségi politikus szerint nem jó megoldás a túlzott gyakorlatorientáltság. *„Ha mi szakképzett iparosokat akarunk nevelni, akkor első sorban ki kell képeznünk az iparosok elméjét és felfogását, hogyan várassunk különben az iparostól önállóságot, leleményességet, izlést, amire csak intelligens képzett iparos képes? T. Uraim! Hogyan helyezzük mi el ezeket az iparosokat? Hiszen az önálló vámterület hiányában nincsenek gyáraink és így az a szármalms helyzet áll elő, hogy mi magyar pénzen nevelünk képzett és tanult iparosokat a külföld számára. Ha ezt ajánlja nekünk az ipar bajaira miniszter ur, ugy ez olyan dolog, mint mikor az orvos gyomorrákban szenvedő betegének angol tapaszt rendel a – kisujjára.”*⁴⁰ Az önálló vámterület bevezetésével bekövetkező átmeneti időszakra a szavazóbázisát alkotó magyar gazdáknak támogatást helyezett kilátásba Kelemen.

³⁷ Szatmári Napló, 2. évf. (1905), 16. sz., 1905. január 20. 1–4.; A programbeszéd végén Csomay Imre pártelnök felszólította a képviselőjelöltet, tegye kezét a párt régi zászlójára és esküdjön meg, hogy a 48-as elveket soha nem hagyja el. A történeteken tréfálkozó kormányközeli Szatmár és Vidéke szerint a propaganda iránt jó érzékkel rendelkező Kelemen Samu megfogta a lobogót és azt mondta: *„Nemcsak kezemet, de szívemet is a zászlóra teszem, s kijelentem, hogy egész életemet a 48-as elvek kivívására fogom szentelni”*, de az eskütételt azzal az indokkal utasította el, hogy lealacsonyító tette nem hajlandó és a gyanúsításokra nem reflektál. Szatmár és Vidéke, 22. évf. (1905), 4. sz., 1905. január 24. 3.

³⁸ Szatmári Napló, 2. évf. (1905), 16. sz., 1905. január 20. 2.

³⁹ A közép- és kisiparosok túlnyomó többsége azért támogatta a Függetlenségi és 48-as Pártot, mert a fejlettebb és több támogatást élvező osztrák tőkével való versenyre kelése igen kilátástalannak bizonyult.

⁴⁰ Szatmári Napló, 2. évf. (1905), 16. sz., 1905. január 20. 4.

Elítélte a közszellem elfajulását, támadta a kormánypárti korteseket, akik a temetőben számlálják a megbízható fejfákat, akiket szükség esetén „leszavaztathatnának”. A hatásvadász politikus a számalomkeltés módszerét is bevetette beszédében. *„Tudom, megtörténhetik, hogy ebben a választási küzdelemben, engem mint üldözött vadat leterítenek lesből, buvó helyről, de abban a halotti torban, amelyet testemen fognak megülni, sokan fognak kurjongatni vad örömben, csak az ő lelkiismeretük szava nem fogja őket örömdeni hagyni.”*⁴¹ A hallgatóság kedvét egy politikai menüvel próbálta elvenni a Hieronymira való szavazástól. *„Dobják el maguktól ezt a szardínia dobozos politikát, melynél a szardínás halakat a vezetők eszik meg, az olajat fölkenik a kortesek, a választók pedig nem egyebek, mint azok a csitromszeletek, a melyeket rá csavarnak a halakra, hogy ízesebbé tegyék, aztán egyszerűen eldobják.”*⁴²

Végül pedig a „zsidó kártyát” kijátszva felhívta választóit, hogy *„bár mennyire megnyitják a visszaélések mocsarait, bármilyen fojtó büzt és léggört fognak ezek árasztani, ezzel szemben feszítsük és nyissuk ki az ablakokat, hadd jöjjön be rajtuk a lelkesedésnek, az igaz szeretetnek éltető levegője, tekintsünk ki a talán e pillanatban átláthatatlannak tetsző éjszakába és kiáltsunk bele nem csüggedéssel, nem kétséggel, hanem hittel és bizalommal, hogy »Van Isten az égben, van igazság a földön!«*”⁴³ – idézte Émile Zolának az üldözött Dreyfuss igazságáért kiáltott szavait. A politikus meg sem említette a választójogi reform kérdésében elfoglalt álláspontját, hiszen ez az 1905-ös kampányban nem volt napirenden.

A kemény küzdelemből 77 szótöbbséggel a 804 szavazatot kapott dr. Kelemen Samu került ki győztesen, akit a fővárosi függetlenségi sajtó „miniszterbukatóként” emlegetett. A néppárti Heti Szemle véleményével ellentétben Kristóffy József szatmári főispán memoárjában azt állította, hogy Kelemen megválasztásában nem a zsidóság játszotta a főszerepet. Szerinte a politikába aktívan bekapcsolódó neológ zsidóság elsősorban 67-es irányban politizált. Kelemen Samu politikai irányváltása azonban éppen rácsfol erre a megállapításra. *„Hieronymi kereskedelemügyi minisztert, a parlament egyik európai nívójú tagját, a papság és sajtó póstásai buktatták el”*⁴⁴ – emlékezett vissza Kristóffy. Az ortodox zsidóságról az volt az ex-főispán véleménye, hogy a hatalommal szemben alázatosan viselkedtek és *„mindig szívesen szavaztak a kormánypártra – pénzért”*.⁴⁵

Dr. Kelemen Samu választójogi elképzelése

A 19. század második felétől kezdődően Európa-szerte felerősödtek a választójogi küzdelmek. Európa nyugati államaiban a választásra jogosultak köre fokozatosan bővült.⁴⁶ Magyarország nem követte ezt a tendenciát, de a századfordulóra a társadalom egyre szélesebb rétegei részéről fogalmazódott meg az igény a választójog reformjára. Az 1905–1906-os kormányzati válság idején Kristóffy József, a Fejérváry-kormány belügy-minisztere taktikai manőverének részeként egy törvényjavaslat-tervezetet nyújtott be Ferenc Józsefnek az országgyűlési képviselőválasztói jogról. A szociáldemokraták megnyerése, s ezzel a koalícióba tömörült „nemzeti ellenzék” paktumkésztségének megnövelése,

⁴¹ Uo.

⁴² Uo.

⁴³ Uo.

⁴⁴ Kristóffy 1927. 113.

⁴⁵ Uo.

⁴⁶ Zsoldos 2010. 47–59.

a politikai válságot generáló nemzeti követelések háttérbe szorítása, illetve a szociális kérdések előtérbe helyezése céljából vetette be az általános, titkos választójog ígértét.⁴⁷ Kristóffy reformelképzelése nem ért célt, de vitathatatlanul hozzájárult ahhoz, hogy az általános választójog kérdése a Monarchia mindkét államfelében a politikai diskurzus egyik központi témájává vált.⁴⁸

Az 1905-ös választási kampányban a szövetkezett ellenzék programjában a katonapolitikai követelések élveztek prioritást. A választójogi problematika a programbeszédekben azért került periférikus helyre, sok esetben elhallgatásra, mert a választójog reformjának kérdésében nemhogy a koalíció pártjai nem tudtak volna azonos álláspontra helyezkedni, de még a heterogén Függetlenségi és 48-as Párton belül sem rendelkeztek egységes elképzeléssel. A választójoggal kapcsolatos véleménykülönbség egyébként Tisza István platformjára is jellemző volt. Így a képviselőjelöltek programbeszédeiben, képviselők beszámoló beszédeiben is hiába keresnénk kiérlelt, mélyen átgondolt, részletesen kifejtett választójogi elképzeléseket. Az egységes álláspont kialakítására való képtelenség a későbbi időkben is gátolta a választójogi problematika prioritásként kezelését.⁴⁹

A Szatmár-Németi hasábjain a törvényhatósági joggal rendelkező város országgyűlési képviselője, dr. Kelemen Samu is több ízben bírálta szarkasztikus írásában az 1904 februárjától 1905 júniusáig Szatmár vármegye és Szatmárnémeti élén főispánként álló Kristóffy reformtervét. „*Nos tehat, Romeó, a késsé idült, de még mindig rajongó szerelmes, nemrég elprodukálta az ő erkélyjelenetét a szocialista Juliával. [...] Hogyan, egy ember aki még január 26-án vezette a jogtípró választásokat, még pedig minden jogérzetnek és politikai tisztességnek fébrugásával [...] egyszerre úgy mutatja magát, mint az emberi jogok lelkes szószólója. [...] Főispáni idézések, ultimátumok, pénzügyőrök és csendőrök mozgósítása, fenyegetőzés elcsapatással, átelyezéssel, fegyelmi eljárással, italmérő-dobányárúsító engedély elvonással, bosszuállással hetediziglen, mint ahogy az a bibliában szokás*”⁵⁰ – vádolta meg a karrierista Kelemen a volt főispánt hivatalos hatáskörben elkövetett nyomásgyakorlással. Az ellentmondások kidomborításával Kristóffy hiteltelenné tételét kívánta elérni. „*Hibetetlen, hogy Kristóffy urat épp most lepték volna meg az erkölcsi rohamok és aki lábával még benne gázol a közszabadságokban, ajkával komolyan hirdesse a közszabadságnak azt a biztosítékát, amely kétségkívül benne van az általános választói jogban*”⁵¹ – kérdőjelezte meg a népszerűségkereső magatartásformáktól nem idegenkedő függetlenségi politikus a belügyminiszteri elképzelés őszinteségét.

A Függetlenségi és 48-as Párt társadalmi nyitásaként létrejött Szatmárnémeti Függetlenségi Kör⁵² 1905. június 4-i alakuló ülésén vendégképviselőként résztvevő néppárti Zichy Jenőt beszéde közben igen kellemetlen helyzetbe hozta egy közbekiabáló résztvevő, aki a „*Hát a jogtalanokkal mi lesz?*” kérdésével a politikus választójogi reformelképzeléséről érdeklődött. Zichy igen röviden reagálva ennyit mondott: „*Az általános választói*

⁴⁷ Az általánosnak hirdetett választójog azonban mégsem volt az, amit memoárjában Kristóffy is elismert. A titkosság viszont megvalósult volna. Kristóffy 1927. 52.

⁴⁸ Amíg Magyarországon a politikai elit döntő hányada nem mutatott hajlandóságot a probléma érdemi kezelésére, addig Ausztriában az 1907-es „Beck-féle” választójogi reform jelentős jogkiterjesztésként értékelhető. Zsoldos 2010. 55.

⁴⁹ 1909-ben a párt a nemzeti függetlenség kérdése kapcsán szakadt ketté. A Justh-csoport csak a tekintetben mutatott homogenitást, politikusainak választójogi elképzelései különbözőek voltak. Szendrei 2012. 174–183.

⁵⁰ Szatmár-Németi, 9. évf. (1905), 53. sz., 1905. augusztus 2. 2.

⁵¹ Uo.

⁵² Ehhez részletesebben lásd Zsoldos 2018. 91–93.

jog benne van programmunkban, melynek a választási reform az első pontja”.⁵³ Majd minden egyéb kommentár és átvezetés nélkül gyorsan visszatért eredeti gondolatához, melyben a dinasztia iránti hűségét hangoztatta azon elvek fenntartásával, melyekért a koalíció küzd.

Dr. Kelemen Samu 1905-ös programbeszédében nem találunk említést a választójogról. Üres politikai szólamként értékelhető, hogy az 1905. január 23-i függetlenségi népgyűlésen a választási visszaélésekért az általános választójog hiányát okolta.⁵⁴ A képviselőt a Szatmárnémeti Szociáldemokrata Párt azonban 1905 augusztusában felkérte, vegyen részt népgyűlésükön és fejtse ki álláspontját az általános választójoggal kapcsolatosan. A debatter alkatú Kelemen ugyan nem tett eleget a meghívásnak – távolmaradását a szociáldemokrata rendezvény másik céljával, az ellenzéki koalíció elleni tüntetéssel indokolva – de levélileg reagált a szociáldemokraták felkérésére. Elsőként Kristóffy József választójogi reformtervének nem őszinte voltát hangsúlyozta, és ennek alátámasztására ügyes ügyvédi húzással idézte a belügyminiszter egy 1903-ban tett nyilatkozatát. *„A mai politikai és gazdasági helyzetnek sok tekintetben az az oka, hogy a képviseletre érett néprétegek ki vannak szorítva a parlamentből. Ezért vagyok híve a választói jog kiterjesztésének a legszélesebb alapon, lehetőleg úgy, hogy aki valamelyes közterhet visel, az választói joggal birjon. Kristóffy úr tehát kifejezetten censust akar, mert hisz a közterhek viseléséhez köti a választói jogosultságot*”⁵⁵ – tett kísérletet Kristóffy hitelének rontására. Itt tárta fel elsőként Kelemen Samu választójogi reformelképzeléseinek alapvető elemeit. A vagyoni census eltörlését, a magyarul írni-olvasni és beszélni tudást a büntetlen előéletű, 24. életévüket betöltött férfi állampolgárok számára. *„Híve vagyok annak, hogy a választói jogosultság tekintetében a vagyoni census teljesen eltörlőssé és a választói képesség megadassék minden feddhetetlen előéletű magyar állampolgárnak, aki 24-ik életévét betöltötte és magyarul írni, olvasni tud. A vagyoni census minden létjogosultságát elveszítette. Akik fen akarják tartani is lényegesen le akarják szállítani. Már pedig az ekként leszállított vagyoni census sokkal kevésbé biztosítéka az egyén intelligenciájának és ítélő képességének mint az írni és olvasni tudás. A census fentartása tehát csak osztályérdekek előmozdítója lehetne – ezeknek azonban el kell tünniök a nemzet egyetemes érdekei mellett. Megkövetelem a magyarul tudást, mert a választói jogot minden állam csak állampolgárainak adhatja meg ezektől pedig joggal elvárhatja azt a tiszteletet, hogy az állam nyelvét beszéljék. Ez nem sérelmes a nemzetiségekre, mert nem érinti anyanyelvükhöz való jogukat, csak az állami nyelv jogának elismerése.*”⁵⁶

1906. január 6-i képviselői beszámolójában reflektált arra a koalíciós pártokat ért támadásra, hogy az általános választójog nem került be az uralkodónak küldött feliratba. Ezt Kelemen azzal magyarázta, hogy mivel a Függetlenségi és 48-as Párt nincs abszolút többségben a koalícióban, ezért programjának mérséklésére kényszerült. Továbbá azt is érvként hozta fel, hogy a királlyal sem akarta a párt élezni a helyzetet: *„mindannyian abban a tudatban voltunk, hogy akkor, ha mi a választói jog lényeges kiterjesztését kívánjuk, voltaképpen oly dolgot kívánunk az uralkodótól, a mely negyvenév tapasztalata szerint neki nem volt kedves, amely a fenálló surlódások felületén mint egyik surlódási tényező szerepelt, amelyet tehát még élesebbé tenni vele a helyzetet még súlyosbitani semmi irányban nem mutatkozott volna helyesnek; mert ezzel csak azt érhetjük volna el, hogy az elvet hirdettük volna, a gyakorlati megvalósítás sikere nélkül*”⁵⁷ Ez persze nem volt reális argumentum, ugyanis Ferenc József – mint ekkorra már az ausztriai események bebizonyították – ebben inkább engedett volna, mint a katonai kérdésben. Ezt

⁵³ Szatmár-Németi, 9. évf. (1905), 37. sz., 1905. június 7. 2.

⁵⁴ Szatmári Napló, 2. évf. (1905), 19. sz., 1905. január 24. 1.

⁵⁵ Szatmár-Németi, 9. évf. (1905), 60. sz., 1905. augusztus 27. 3.

⁵⁶ Uo.

⁵⁷ Szatmár-Németi, 10. évf. (1906), 3. sz., 1906. január 10. 3.

Kelemen is elismerte: „*elismerem hogy a helyzet azóta megváltozott. Én e pillanatban nem kutatom, mindannyian tudjuk is, hogy mily okok, mily tényezők hatottak közre abban, hogy a választói jog kérdése hirtelen a maga teljes ékességében állítottatott fel, s mi idézte elő az uralkodónál azt a változást, hogy ő a maga nagy konservatív hajlandósága dacára, egyszerre és minden átmenet nélkül az általános választói jog feltétlen hívének vallotta magát*”.⁵⁸

A beszámolóban hosszadalmasabban, de ugyanaz a választójogi elképzelés került kifejtésre, mint a szociáldemokratákhoz szóló levélben. A politikus elmondta, hogy ő „*az általános választójog kérdésének megoldására nem a szó elméleti értelmében – hanem a szó gyakorlati értelmében*” törekszik. A választójogot „*csak azoknak adjuk meg, akik az ítélet hozatalára értékeknek is bizonyulnak [...] akik nem bizonyulnak akár erkölcsi, akár értelmi fogvatkozásuknál fogva arra teljességgel képteleneknek. Ezért kötöttem én a választói jog érvényesítését más, jobb színvonalra, hiányában az írni és olvasni tudáshoz, mint aránylag a legalkalmasabb biztosítékhoz. Mert az az ember, aki írni és olvasni tud, hazája közviszonyaival megfelelő módon ismerkedhetik meg, azok felől tehát magának megfelelő nézeteket is alkothat. [...] Semmi esetben sem tartom megengedhetőnek a mai állapotnak mint átmenetinek kivételével, hogy a választói jog megadását a vagyonhoz kössük. [...] A jognak forrása csak az ember lehet az ő értelmessége, feddhetetlensége és jelleme, de a jognak forrása nem lehet csupán a vagyon*” – utasította el a vagyoni cenzust Kelemen. Majd a műveltségi cenzusba a következőképpen emelte be a nemzeti alapot: „*T. polgártársaim! Ezekhez a kellékekhez még egy kelléknek hozzáfűzését láttam szükségesnek: hogy az írni és olvasni tudáshoz a magyarul írni és olvasni tudás fűződjék. E kellékek felállításában engem legkevésbé nem vezetett szűkkeblűség a nemzetiségek iránt, tőlem ez különösen távol áll, de kérek minden elfogulatlanul gondolkodó embert, hogy vegye figyelembe azt, hogy határainkon és Európában mindenfelé nemzeti alapon szervezett államok léteznek és ezek a nagy és hatalmas államok a mi államunk kebelében élő nemzetiségekre, a dolog természete szerint vonzó erőt gyakorolnak. Ez pedig nemzeti jogaink megerősítése nélkül, végelemzésben nem vezethet másra, mint a magyar állam szétmállására, ha csak nem gondoskodunk arról, hogy e szétválasztó törekvésekkel szemben igazságosan érvényesüljön a magyar államiság összekötő kapcsa.*”⁵⁹ Az április 22-i választási programbeszédében valamivel részletesebb választójogi elképzelést tárt hallgatósága elé. Plusz elemként jelentkezett a választási módozat. Városokban titkos, míg a községekben továbbra is nyílt szavazást tartott kívánatosnak, amit a következő érvekkel támasztott alá: „*városokban, ahol sok az érdekkör, igen nagy a hatalmi függés, ott a választói jogot titkosan kell gyakorolni; ellenben falun, ahol a szegényebb, járatlanabb nép kei van téve mások felfurángjának, ott talán helyesebb lesz éppen a választás szabadságának szempontjából, ha ő a maga jogát nyíltan gyakorolja. [...] Én sokat gondolkodtam erről és nekem megfordult az eszemben az – s kérem elmélkedjenek önök is róla – hogy könnyen megtörténhetik, hogy a választásnak szövevényeiben még járatlan vidéki népet éppen a titkos szavazásnál lehet félre vezetni; meg lehet majd alkotni olyan módon azt a törvényt, hogy az a szerencsétlen ember azt sem tudja, hogy voltaképpen minő szavazó jegyet ad le*”⁶⁰ – hangzott a kissé álságos, a magyarul írni-olvasni tudó községi szavazók értelmi képességeit alulbecsülő indoklás.

Szintén új elemként jelent meg a politikus választójogi koncepciójában a Kristóffy által favorizált, nyugat-európai országokban már többnyire bevezetésre került községenkénti választás elutasítása, de az egyes választókerületekben szavazóköri alakítását mégis kívánatosnak tartotta. „*Vigyázzunk arra, hogy amikor kiszabadítjuk a népet a nagy zsarnokoknak a karmai közül, ne dobjuk oda a kis zsarnokoknak, a falusi jegyzőknek a karmai közé. Szinte*

⁵⁸ Uo.

⁵⁹ Uo.

⁶⁰ Szatmár-Németi 10. évf. (1906), 33. sz., 1906. április 25. 2.

lehetetlen volna az, hogy minden egyes közösségben képesek legyünk azt a tárgyilagos szigorú ellenőrzést keresztül vinni, hogy így visszaélés meg ne történjék. Éppen ezért én nem tudom gondolni a dolog más helyes megvalósítását, mint hogy bizonyos kerületek – a maihoz képest lényegesen kisebbitett körök – alkottatnak s ezeken a helyeken gyakorolják a választók a jogukat – minden fuvar és napidíj igénye nélkül, mert a választói jog gyakorlása, legszebb, leigazibb, legmagasabb jog, amelyet ilyen mellék várakozásoknak a hozzájárulásával megalázni, lealjasítani nem szabad.”⁶¹

Az 1906 áprilisában a kormányzati pozícióba kerülő, ideiglenességét hangsúlyozó koalíció a választójogi reform keresztülvitelét legfontosabb feladataként kommunikálta, de nem valósította meg.

Dr. Kelemen Samu aktív politikai tevékenységet fejtett ki az 1905–1906-os kormányzati krízis idején, az 1906-os választást ellenjelölt nélkül nyerte Szatmárnémetiben. A Függetlenségi és 48-as Pártnak a bankkérdés kapcsán történt 1909-es szakadásakor Justh Gyula mögé sorakozott fel, és szerzett újra képviselőházi mandátumot 1910-ben Szatmárnémetiben, a dualizmus korának utolsó országgyűlési képviselő-választása alkalmával. Az élete végéig ügyvédi tevékenységet is folytató képviselő halála hirtelen következett be 1916 augusztusában, miután Pozsonyból már betegen tért haza egy tárgyalásról. Temetésére Budapesten, a rákoskeresztúri izraelita temetőben került sor. A szertartást a pesti izraelita hitközség főrabbija végezte.⁶²

⁶¹ Uo.

⁶² Szatmári Hírlap, 25. évf. (1916), 65. sz., 1916. augusztus 16. 3.

Ildiko Zsoldos

The Beginning of the Political Career of a Jewish Lawyer from the Partium

The present study makes an attempt to assess the political role-taking opportunities of Dr. Samu Kelemen (1862–1916) who was an Israelite and one of the representatives of Szatmárnémeti in the Parliament. From 1905, he was MP of the city that had been granted municipal rights in the Party of Independence and '48. Dr. Samu Kelemen, as a freelance intellectual, belonged to the middle classes.

As a result of his public activity, the sought-after lawyer got integrated into the social life of Szatmárnémeti. Dr. Kelemen served as member of the Municipal Committee; moreover, as the director and later as prosecutor of the Trade and Industrial Bank of Szatmár, he also dealt with financial institutions. He was the main architect and president of the Chamber of Commerce and Economy of Szatmár, and was also active in the field of journalism, which culminated during the period of his political career.

The character, public-political style, party preference of Dr. Samu Kelemen, as well as the rhetoric and content of his articles and public speeches at the beginning of his political career are studied in the present paper.

An attempt is also made to reconstruct Dr. Samu Kelemen's conception of electoral law, since the issue of electoral reform became a dominant topic of political discourse from the governmental crisis of 1905–1906 onwards.

Források

Levéltári források

ANDJSM	Arhivele Naționale Direcția Județeană Satu Mare
216	Primăria Orașului Satu Mare

Sajtóforrások

Heti Szemle, 14. évf. (1905), 2. sz., 3. sz., 4. sz.

Szamos, 37. évf. (1905), 5. sz., 6. sz., 7. sz., 8. sz.

Szatmár és Vidéke, 16. évf. (1899), 25. sz.; 21. évf. (1904), 49. sz.; 22. évf. (1905), 3. sz., 4. sz., 5. sz.

Szatmári Hírlap, 2. évf. (1903), 291. sz.; 25. évf. (1916), 65. sz.

Szatmári Napló, 2. évf. (1905), 5. sz., 11. sz., 12. sz., 15. sz., 16. sz., 18. sz., 19. sz.

Szatmár-Németi, 8. évf. (1904), 47. sz.; 9. évf. (1905), 37. sz., 53. sz., 60. sz.; 10. évf. (1906), 3. sz., 33. sz.

Nyomtatott források

A Szövetkezett Balpárt arczképcsarnoka. Bp., 1905.

Apponyi 1934. Dr Gróf Apponyi Albert emlékiratai 1899–1906. 2. k. Bp., 1934.

Kelemen 1903. Kelemen Samu: Dr. Kelemen Samu védőbeszéde Papp Béla testvérgyilkossági bűnügyében melyet 1901. évi jan. 16-án a szatmári esküdtbíróóság előtt tartott, a kir. Curiához benyújtott semmisségi panasszal. In: Magyar perbeszédék. Vád- és védőbeszédék gyűjteménye. Szerk.: Zöldi Márton. Bp., (1903). 319–348.

Kristóffy 1927. Kristóffy József: Magyarország kálváriája. Az összeomlás útja. Politikai emlékek 1890–1926. Bp., 1927.

Szakirodalom

- Borovszky (szerk.) [1908.] Borovszky Samu (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai. Szatmár vármegye/Szatmárnémeti szabad királyi város. Bp., [1908.]
- Gyurgyák 2001. Gyurgyák János: A zsidókérdés Magyarországon. Bp., 2001.
- Kepecs (szerk.) 1993. Kepecs József (szerk.): A zsidó népesség száma településként. 1840–1941. Bp., 1993.
- Nagy 2017. Nagy Zsófia Katalin: „Kétes elmeállapotok a törvényszék előtt.” A korlátozott beszámíthatóság szakmai vitája a századfordulón. In: Sic Itur Ad Astra (2017) 66. sz. 277–308.
- Püski 2016. Püski Levente: A Horthy-korszak szürke eminenciása. Károlyi Gyula (1871–1947). Pécs-Bp., 2016.
- Szendrei 2012. Szendrei Ákos: Justh Gyula politikai pályája. A függetlenségi politizálás lehetőségei a 19–20. század fordulóján. Debrecen, 2012.
- Zeke 1990. Zeke Gyula: Statisztikai mellékletek. In: Hét évtized a hazai zsidóság életében. 1. k. Szerk.: Lendvai L. Ferenc – Horváth Pál – Sohár Anikó. Bp., (1990). 185–190.
- Zsoldos 2010. Zsoldos Ildikó: Parlamentarizmus Európában a hosszú XIX. század második felében. In: Mesterfüzet I. Szerk.: Minya Károly. Nyíregyháza, (2010). 47–59.
- Zsoldos 2018. Zsoldos Ildikó: Hatalmi törekvések és politikai platformok Szatmárban az 1905–1906-os kormányzati krízis idején. (Erdélyi Tudományos Füzetek 288.) Kolozsvár, 2018.
- Zsoldos 2019. Zsoldos Ildikó: A Károlyiak szerepvállalásai az 1905–1906-os kormányzati krízis idején. In: Századok, 153. (2019) 1. sz. 123–150.

Paál Zoltán

Eckhardt Sándor szintézisének hármas eszmeköre a szellemtörténet kontextusában

A magyar történetírás két háború közötti korszakáról átfogó tanulmányok, monografikus írások készültek és készülnek. Ugyanakkor a Horthy-korszak nagy történetírói grémiumára, a teoretikus írások széleskörű vizsgálatára a historiográfia figyelme mégsem terjedt ki a teljesség igényével. Így lehetséges, hogy Eckhart Ferenc testvérének, Eckhardt Sándornak¹ recepciója hiányos, történetírói munkássága pedig még nem kanonizált. Ugyan történtek előrelépések rehabilitálásra,² de ezek a törekvések sem emelték be személyét a történetírók névsorába, így munkásságának teljes feldolgozása még várhat magára. Jelen munkának sem célja Eckhardtot átfogóan tárgyalni, hiszen történetírói munkásságának csupán egy állomását vizsgálja, nevezetesen a szintetikus írását, azaz *A francia szellemet*³ a szellemtörténet kontextusában.

A Horthy-korszak kulturális élete a forradalmak előtti évtizedekhez hasonlóan sokszínű volt, és eredményekben is számos sikert hozott. A századelő nagy szellemi irányzatai túléltek az 1918–1920-as kataklizmát, valamint megjelentek az új éra problémáira is reflektáló irányok és termékek⁴ is, mint például a német orientáltságú szellemtörténet.

A szellemtörténet kérdése rendkívül komplex és több tényezőből áll. Egyrészt az irányzatok fogalmi rendszerezése nem egységes, másrészt nehezen adható egyértelmű válasz arra, hogy kik tekinthetők az irányzat konkrét képviselőinek. Sőt, még az irányzatok tudományos használatában is találunk bizonyos fokú eltéréseket.⁵

További nehézséget okoz, hogy a szellemtörténet megítélése koronként szintén problematikus. A második világháború után a szellemtörténet reakciós irányzatnak számított, reprezentánsai vagy fizikailag semmisültek meg, vagy belső emigrációba vonultak, esetleg passzív ellenállást folytattak, ahogy tett Eckhardt Sándor is.⁶ A későbbi években továbbra is megbélyegezték, bizonyos értelemben „démonizált” irányzatnak tekintették a szellemtörténetet. Erről főleg Szigeti József és Bolgár Elek írásai a látleletek, akik a szellemtörténetet reakciós irányzatnak minősítették. A századforduló utáni években továbbra is tartózkodtak a szellemtörténet interpretálásától, főleg politikai okok miatt, majd a 80-as évektől kezdték el újraértékelni az irányzatot az új historiográfiai koncepciók előzményeként.⁷

Talán – a megközelítési nehézségeken túl – legalább ennyire terhelt magát a szellemtörténetet, mint historiográfiai irányzatot értelmezni, de Eckhardt szellemi működésének vizsgálatához megkerülhetetlen vállalkozás. A szellemtörténet vonatozásában nem egyszerű a kifejezést egzakt módon meghatározni.⁸ Jóllehet ezzel hozható összefüggésbe,

¹ Eckhart Ferenc azért írta másképp a nevét, mert az anyakönyvbe ezzel a betűhízával jegyezték be, és így a két testvér élete végéig két különböző névalakban szerepelt. OSZK Fond 7/423.

² Ld. Emlékezés 1990.; Sahin-Tóth 2001. 247–276.; Miskolczi 2001.

³ A francia szellemet Eckhardt Sándor felkérésre készítette, amelynek ötletét a Magyar Szemle titkára, Balogh József adta még 1928-ban. Ld. Balogh József levele Eckhardt Sándorhoz. OSZK Fond 1/878. 8314.

⁴ Romsics 2005. 206.

⁵ Erős 2008. 20–21.

⁶ Imre 2011. 85.

⁷ Erős 2002. 294–297.; Erős 2015. 153–154.

⁸ Romsics 2011. 293.

hogy a korban 11 használatban lévő meghatározása volt a történetírói irányzatnak.⁹ Lényegre törően megfogalmazva a szellemtörténet egy olyan kultúrtörténeti és filozófiai irányzat, amely a pozitivizmus ellen fellépő idealizmus reakciója, amely egy-egy kor szellemét kívánja megragadni, különböző aspektusokból lefedve a kultúra számos szegmensét.¹⁰

Magára a szellemtörténet keletkezésére, a szellem fogalmára és ezek kritikátörténeti vizsgálatára sem adható egyértelmű válasz. A legtöbb értelmező egyetért abban, hogy a szellemtörténeti irányzatnál túlnyomórészt Dilthey mentális struktúráként elgondolt, tehát alapvetően lélektani integráltságú szellemfogalmából érdemes kiindulni, leválasztva erről a Herderig, valamint Schlegelig visszavezethető fogalomtörténeti összefüggéseket.¹¹ Konkrétan tehát Dilthey szellemi tudományoknak azokat nevezi, melyeknek tárgya a történeti-társadalmi valóság (*die geschichtlich-gesellschaftliche Wirklichkeit*).¹²

Tehát a szellemi tudományoknak mai értelemben vett nevét és fogalmát, alapvetéseit és kategóriáit először Dilthey hangsúlyozta, ahogyan a természettudományoktól való következetes elválasztását is.¹³ A német tudós a szellemtudományok tudományelméleti törekvéseit akkor kezdte el hangsúlyozni, amikor megdőlt a természettudományok nagyságát hirdető pozitivizmus.¹⁴ Időben ez a 19. század végétől a második világháború befejezéséig terjedő korszakot jelenti.¹⁵ A századvégi német történettudós és irodalomtörténész módszertani elgondolása abban áll, hogy a történeti folyamatok mozgatóinak hátterében az egyes szellem által irányított folyamatokat keresi.¹⁶ Módszerére jellemző a természet-tudományok és a szűkebben vett humántudományok neokantiánus szembeállítás.¹⁷

A szellemtörténet történelemfelfogására jellemző, hogy erkölcsi és világnézeti vonatkozásai vannak. Ilyen nézet például, hogy a történelem nem körforgás, hanem fejlődés és haladás, a szellem kibontakozásának színtere.¹⁸ Ezek az elgondolások Eckhardtnál reprezentatívan *A francia forradalom eszméi Magyarországon* és *A francia nemzet missziós bite és a francia irodalom* című munkáiban vannak jelen. Utóbbi műről még bőven lesz szó a következő oldalakon, tekintve, hogy a szintézis előzményeként értelmezhetők.

„Eckhardt Sándor Franciaországot tanította. Tudományos munkái Franciaországról szóltak, noha kulturális látóhatára felölelte egész Európát, különösen az osztrák és a német világot [...] Lenyűgözött, hogy egy olyan tudós, mint Eckhardt, mily könnyeden és mily szuverén biztonsággal mozgott a francia nyelv és kulturális közegekben. Sok mai francia egyetemi oktató irigyelhetné ezért.”¹⁹

A fentiekből arra lehet következtetni, hogy Eckhardt Sándor rendkívül sokoldalú életműve talán a francia kultúra iránti érdeklődés kontextusában ragadható meg a legjobban.

⁹ Uo. 293.

¹⁰ Imre 2013. 8.

¹¹ Kornis 1912. 485.

¹² Uo. 485.

¹³ Uo. 481.

¹⁴ Uo. 481–482.

¹⁵ Erős 2008. 20–21.

¹⁶ Poszler 1973. 94–95.

¹⁷ H. Lukács 1971. 9.

¹⁸ Láncki 1998. 27.

¹⁹ Revel 1998.

A szellemtörténetre jellemző összefüggéseket kereső módszertant már az Eötvös Kollégiumban megalkotta Eckhardt, amelyre bizonyítékok a francia nyelvű jegyzetei,²⁰ valamint az ezek szellemében önálló kiadásra kerülő néhány műve (*La littérature française au XVIe siècle*, *La Littérature française du XVIIe siècle* és a *La littérature française au XVIIIe siècle*).

A jegyzeteken túlmenően az előzmények közé kell sorolni Eckhardt székfoglalóját, amely *A francia nemzet missziós bite és a francia irodalom* címet viseli. Talán ez az értekezés az, amely *A francia szellem*hez és a szintézisteremtéshez a legközelebb áll, hiszen hasonló interpretációs zónákkal bír, leszámítva egy sarkalatos különbséget: a székfoglalóban Eckhardt nem használja következetesen a szellem fogalmát, hiszen az írásban inkább missziós hitről van szó, amely a Dilthey-féle haladás és történelmi valóság kontextusában értelmezhető. Mint írja Dilthey: „E tudomány anyagát a történelmi-társadalmi valóság képezi, amennyiben az, mint történelmi ismeret megrögződött az emberiség tudatában [...]”²¹ Eckhardt tézise a székfoglalóban pedig, hogy „a francia nép missziós bite kialakulásával egyidős: s míg legfeljebb fogalmazásában változik, a frankkorszaktól kezdve a legújabb időkig állandó folytonosságban él irodalmi megnyilatkozásaival együtt.”²²

Eckhardt civilizációs eszményekről ír,²³ amelyben a francia nemzet halad a frank korszaktól a 19. század végéig. A szerző meglátása szerint a francia nemzeti öntudat és a civilizációs eszmények változatossága az irodalomban jut kifejezésre, amelyet összefüggésbe hoz a keresztény eszmékkel és a hitből levezethető misztikus erővel. Úgy gondolom, hogy a székfoglaló nemcsak a szellemtörténeti „jegyek” tekintetében tekinthető a nagy szintézis előzményének, hanem a koncepciójában is. Mind a két mű a germán-frank törzsi tudatból indul, nagy szerepet szánva a későbbi katolicizmusnak és a hozzá fűződő militarizmusnak, majd a francia forradalomnak. A székfoglalót annyiban haladja meg a nagy szintézis, hogy Eckhardt tovább viszi a haladás eszméjét egyenesen saját koráig, és a történeti szempontokon túl mentalitástörténeti aspektusokat is alkalmaz a keresztény hitből levezethető missziós hiten kívül, noha ott is a francia öntudat részeként jelen van. Talán nem túlzás állítani, hogy a székfoglaló egyértelműen egy olyan szellemtörténeti munka, amely megteremtette és kijelölte a szintézisteremtés lehetőségét. A markánsan kirajzolódó történetfelfogáson túl jól érződik a különböző korokat összehasonlító módszer, amelyben a francia szellem halad és *A francia szellem* című szintézisben kiteljesedik.

Eckhardt Sándor szintézisét számos szempontból lehetne méltatni. Például a témaválasztást tekintve abszolút novum írásról van szó, hiszen a francia szellemről a 20. századig nem jelent meg egyetlen összefoglalás sem. Hasonló szűzsében, Eckhardt előtt a francia pszichológus Alfred Fouillée a *Psychologie du peuple français*, illetve a *La France au point de vue moral* című írásaiban adott képet a francia szellemről. Ezenfelül eszmetörténeti jelentőségű a német Eduard Wechsler *Esprit und Geist* című könyve, amely a francia szellemről a német párhuzam lehetőségeivel is számol.²⁴

Eckhardt Sándor *A francia szellem* című szintézisét az akkori magyar közvélemény nagy lelkesedéssel fogadta. A legtöbb értelmezésben azt olvashatjuk, hogy a mű azért tartozott

²⁰ MTAKK Ms 4158/276–278.

²¹ Dilthey 1974. 106.

²² Eckhardt 1931. 3.

²³ Uo. 16.

²⁴ Eckhardt 1938. 281.

a korszakalkotó írások közé, mert Eckhardt bevezette a francia szellem képét egy elgermanizált²⁵ közösségbe, méghozzá úgy, hogy rehabilitálta a népjellemet a magyar nyilvánosság előtt a történetileg kialakult entitások kiemelésével.²⁶ Ezenfelül a szerző megtörte a nagy háború utáni lelki válságot és a francia kultúrától való elidegenedést,²⁷ hiszen hazánkban politikai és világnézeti okokból természetsszerűleg bizonyos közönnyel viseltetnek Franciaország, szűkebben a francia kultúra ellen. Továbbá az összefoglalást azért is tartották nagyra, mert számos területen való jártasságot kívánt meg a szerzőtől: kellett hozzá a filológus és a történész, valamint a műélvező moralista érzék.²⁸ Szükségesnek tartom megjegyezni, hogy e sorokban nem a politikai és földrajzi értelemben vett Franciaországról van szó, hanem a szellemi Franciaországról, amelyet az a szellem éltet, amelyet a következő sorokban interpretálni kívánok.

A legtöbb értelmezésben az olvasható, hogy a nagy szintézis alapvetően két kérdésre válaszol, egyrészt, hogy honnan ered a francia öntudat és mi a „lényege”, másrészt, hogy milyen kapcsolat fűzi össze a francia szellemmel. Mint írja a szerző: „*E könyv két kérdésre válaszol: milyennek látta magát a francia nemzet öntudata, amióta írásban eszmélkedik és mi kapcsolata van ezzel az öntudattal annak a szellemnek, mely a francia irodalomból felénk áramlik?*”²⁹

Tágabb elemzések szerint *A francia szellem* alapvetően három egységet alkot, amelyeket a zárlatban megfogalmazott magyar tanulságok követnek.³⁰ Ez a három nagy egység a következő: nemzeti öntudat, társas szellem, az észember. Talán a három rész közül az első a legkomplexebb, hiszen a szerző a nemzeti öntudat alapját kívánja feltárni, vagyis azt a szellemet, amely meghatározza az ösztönös nemzeti jellemvonások további komponenseit. Eckhardt szavaival élve: „*Egy nemzet öntudata sok mindenből kerül össze. Van benne felelet az eredet és hivatás honnan? és a hová? kínzó kérdésére. Benne parázslék a fizikai értelemben vett haza, a kenyeret adó föld szeretete összes indokaival. Ott rejlik a fölénytudat, melyre minden népnek szüksége van a nemzetek gyilkos versenyében és benne rajzolódik ki az az erkölcsi arckép, melyet a köztudat saját használatára kieleméz multjából és jelenéből.*”³¹

Meglátásom szerint a nemzeti öntudat rekonstruálása azért a mű legösszetettebb része, mert itt a népi jellem primer arcúlatá bontakozik ki, amely Eckhardt szerint egy kettős küldetéseszmére vezethető vissza, amelyek e kettősség ellenére sok szempontból azonosak: „*A frank birodalmi eszme idején Franciaország terjedése egyenlő a keresztény hit terjedésével, a konvent Lamartine és Victor Hugo eszmekörében pedig Franciaország egyenlő a felvilágosult emberiséggel. Nyilván imperialista célok búzódnak meg e hivatástudat mögött, amott területi emitt inkább szellemi világaluralmi törekvés. [...] A két küldetés hit belső összefüggését a francia közösségi szellemnek az a vonása adja, amelyet Joseph de Maistre prozelitizmusnak nevez, és mely a theoretikus filozófus és Pégy szerint Isten adománya, hogy szándékát a franciákon keresztül végrehajthassa.*”³²

Az idézetben szereplő frank származási tudatot azért tartom fontosnak kiemelni, mert Eckhardt ösztönösen a Roland-énekből vezeti le ezt az identitásteremtő következtetését.

²⁵ Eckhardt Sándor magatartása közismerten németellenes volt, ld.: Eckhardt 1938. 268.; Vajda 1962. 344.; MTAKK Ms 5982/119.

²⁶ Joó 1938. 531–532.

²⁷ Zolnai 1923. 84.

²⁸ Sőtér 1938. 258.

²⁹ Eckhardt 1938. 7.

³⁰ y. s. 1938. 391.

³¹ Eckhardt 1938. 7.

³² Uo. 82.

Sőt a Roland-ének a szerzőnél egy olyan állandó motívum, amely az öntudaton túl a népjellem milyenségét és minőségét is megteremti. Ebben a relációban kell megemlíteni, hogy a gesztában a szerző szerint a frank-francia a kereszténységgel szinonim és a keresztény imperialista gondolatok origója.³³

„Mikor tehát a nagy francia hősköltemény, a Roland-ének szellemét akarjuk megragadni, ne feledjük el, hogy költőjét nem a partikuláris francia, hanem az egyetemes frank nemzeti öntudat hevítette. Sőt a költemény megírásának gondolatát is az adta frank harci becsületre, a frank nemzeti hírnévre feltékeny Tuoldusnak, hogy Nagy Károly pireneusi vereségének eszményi átköltésével a frank győzhetetlenségen esett csorbát kiköszörölje. [...] Roland a kereszténység és a frank-francia becsület vértanúja, Nagy Károly pedig a verhetetlen hadvezér, ki a Roncenauxba helyezett katasztrófa után visszatér, hogy bosszút álljon a szaracén seregen, melyet a költő a történelmi forrás baszkjaiból varázsolt elő.”³⁴

Sőt, a Roland-ének a továbbiakban is sarkalatos részét képezi a szintézisnek, hiszen a szerző ezzel magyarázza a hazaszeretetet³⁵ és az irodalomban megnyilvánuló sajátosságokat.³⁶ A Roland-ének a szerző szerint hivatkozási alapot jelent a későbbi korokban is, hiszen Bossuet, aki a Napkirály történetfilozófusa volt, saját korára applikálta a gesztát.³⁷

A középkori szövegen túl a fent említett Bossuet és Joseph de Maistre neve érdemel említést. Ők ketten Eckhardt meglátása szerint a legújabb kor katolikus írógenerációjának előkészítői,³⁸ erős szakrális meggyőződéssel. Sőt, utóbbi szerző, aki a forradalom korának és a restauráció időszakának filozófusa,³⁹ Eckhardtra bizonyíthatóan hatással volt. Egyfelől a francia szerzőtől interpretálja a prozelitizmus fogalmát,⁴⁰ valamint számos helyen átveszi a forradalomelemzését, amelyben visszatér a fent említett hivatástudat: „De a forradalom nagy eszmévváltozása nem tudta teljesen kiirtani a katolikus fogalmazású francia hivatáseszmet. Joseph de Maistre vonatkozásában a régi gondolatok új színekben jelennek meg, de Maistre azt állítja, hogy a forradalom nem más, mint a Sátán és Isten küzdelme.”⁴¹

Nincs itt tér, hogy kimutassam minden korban a nemzeti öntudat konstans elemeit, de meglátásom szerint a következő jelszavak jól mutatják a szellem örök jegyeit. A középkorban a szellem „Vivat qui diligit Francos Christus” formájában öltött formát, míg a napóleoni érában a „Dien protégé la France” volt a hívószó. A későbbiekben pedig a küldetéstudat a Liberté, Égalité, Fraternité szűzséjében szerveződik.⁴²

Ha visszatérünk a szellemtörténet nagy német reprezentánsára, aki kimondja, hogy az ember csak a történelemből érthető meg, és origójának az embert jelöli ki, akkor nyilvánvaló, hogy az ő narrációjában az ember olyan szellemi-lelki egység, amely révén a korok lelkének keresése helyezhető kilátásba.⁴³ Ezzel a célkitűzéssel bír Eckhardt szintézise, ahol a francia eszmét és szellemet a francia öntudat első meglététől kezdve interpretálta saját koráig.

³³ Eckhardt 1931. 5–7.

³⁴ Eckhardt 1938. 14–15.

³⁵ Uo. 116.

³⁶ Uo. 174.

³⁷ Uo. 49.

³⁸ Eckhardt 1931. 23.

³⁹ Eckhardt 1938. 53.

⁴⁰ Uo. 82.

⁴¹ Uo. 53.

⁴² Eckhardt 1938. 44.

⁴³ Hanák 1993. 95.

Pontosabban ez úgy jelenik meg, hogy a szerző, először a nemzeti öntudat fejlődését, tehát a nemzeti szellem középpontjának, organizáló elvének alkatát vizsgálja a gall és frank hagyatékából máig, majd a két legjellemzőbb francia vonás, a társas szellem és a racionalizmus köré rendezve elemzi a nemzeti szellem többi mozzanatát.⁴⁴

A francia szellem azokra a kérdésekre válaszol, amelyek a faji ösztönök egybeforrását és a történeti fejlődés eredményeit is taglalják. Mint írja Eckhardt: „*Az igazsághoz azok járnak közel, kik a nemzeti szellemben nemcsak az átörökölt faji ösztönök állandó szintézisét keresik, hanem a történelmi fejlődés eredményét.*”⁴⁵ Ilyen értelemben megjelenik a francia a gloire népeként, amely a gall hagyaték közlékenységében, a robbanó akaratban és a szabadságra vágyódásban teljesedik ki. Ezekhez az entitásokhoz társul a forradalom után a szabadságeszme és az erkölcs, a patriotizmus.⁴⁶

A fenti karakterológia gazdag irodalmi háttérismereteken nyugszik, hiszen ez ad lehetőséget arra, hogy a francia művelődésben a latin humanitás eszményét és a keresztény természetjog érvényesülését bizonyítsa.⁴⁷ Eckhardt végigvezet a könyvében tehát a francia nemzeti öntudat alapjait képező frank-gall hagyatékot, és szemléltető módon mutatja be a küldetési eszmét a korral, annak uralkodó, de mozgásban lévő jegyei szerint, idézem: „[...] *a francia szellem nemcsak faji lelki alkat, hanem sokszor társadalomtörténeti fejlődés eredménye, e fejlődés során egyes vonások erősebben kidomborodnak, mások egészen eltűnnek.*”⁴⁸ „*Ezen karakterológián kívül a haladás megjelenik a francia ember életforma-változásain, az udvari embertől jutunk el a modern polgárig, aki a társas szellem miliőjében él.*”⁴⁹

A mű zárlatában a francia irodalomtörténet és a közép-európai magyar kultúrkép találkozásáról olvashatunk, akárcsak a szintézis egyik előzményében, *A francia forradalom eszméi Magyarországon* című kötetben. Ennek legfőbb tanulsága Eckhardt szerint, hogy a magyar történelemben a legmélyebb nyomot a francia nép kettős missziója hagyta, „*vagyis a történelmi hivatás mögött rejlő prozelitizmus, mely előbb a római kereszténység, utóbb a szabadság és haladás apostolává avatta a francia népet.*”⁵⁰

Miskolczy Ambrus kutatásai kimutatták azokat a külföldi szerzőket, akik egyértelmű hatást gyakoroltak Eckhardt Sándorra, különös tekintettel *A francia szellem* vonatkozásában. Közülük talán a legfontosabb Ernst-Robert Curtius, akihez a génie-eszme köthető. Itt meg kell jegyezni, hogy Curtius neve nem ismeretlen a korabeli magyar nyilvánosság előtt, hiszen 1926-ban Szerb Antal és Kecskeméti György fordította le híres tanulmánykötetét, amely *Az új Franciaország irodalmi úttörői* címet viseli. Magáról a kötetről pedig első között Eckhardt írt ismertetést,⁵¹ így egyáltalán nem kizárható a szellemi párhuzam. Ugyanakkor Eckhardt esetében „több” párbeszéddel is számolhatunk. Szintén Miskolczy Ambrus helyezi⁵² kilátásba Eckhardt Sándor és Zolnai Béla párbeszédét, amelyet kivetít az életrajzra és az életműre. A párhuzam alapja Miskolczy interpretációjában, hogy Zolnai

⁴⁴ Joó 1938. 532.

⁴⁵ Eckhardt 1938. 6.

⁴⁶ Elek 1939. 376–377.

⁴⁷ Uo. 377.

⁴⁸ Eckhardt 1938. 6.

⁴⁹ Szabó 1938. 530.

⁵⁰ Eckhardt 1938. 268–269.

⁵¹ Eckhardt 1926.

⁵² A Zolnai Béla és Eckhardt Sándor közötti „intellektuális” kapcsolattal Miskolczy Ambrus a *Szellem és nemzet*, illetve *A múlt megszelídítése* c. monográfiáiban foglalkozott. Előbbi Erős Vilmos a Zolnai–Eckhardt párbeszéd miatt bírálta egy tanulmányában. Ld. Miskolczy 2001.; Miskolczy 2014.

Béla „*A francia szellemben aláhúzásokat végzett Eckhardt számára és ezeket lapszéli jegyzetekkel látta el. Az aláhúzások és jegyzetek pedig olyan világnézeti és mentalitásbeli szempontokat sejtene, amelyek egy szellemi párhuzam meglétét feltételezik.*”⁵³ Ha feltételezhető ez a párhuzam, ha nem, az biztos, hogy Zolnai Béla nagy hatást gyakorolt Eckhardtra, de elsősorban más vonatkozásban, nevezetesen *Az összehasonlító irodalomtörténet mai állásáról* c. munkájával.⁵⁴

A francia szellem, mint írtam, 1938-ban jelent meg, de legalább ennyire fontos a következő év is, hiszen ekkor jelent meg Szekfű Gyula szerkesztésében a *Mi a magyar?* című tanulmánykötet, amelyben Eckhardt a magyarság külföldi arcképének megfestésére vállalkozott. Ugyan nincs most tér a kötetet és a tanulmányt interpretálni, de Eckhardt Sándor számára meglátásom szerint egyértelmű, hogy mi a magyar, ki a magyar, valamint, hogy milyen a magyar. Ezeket a kérdéseket viszont már egy másik írásomban kívánom vizsgálni.

⁵³ Miskolczy 2001. 48.

⁵⁴ Ebben a tanulmányában a szerző egy polemizáló kapcsolatot fogalmazott meg, miszerint a magyar összehasonlító irodalomtörténet alapvetően a francia összehasonlító irodalomtörténet és a német szellemtörténet (*Geistesgeschichte*) kettős hatását mutatja. Ld. Zolnai 1923. 70–83.

Zoltán Paál

The Triple Ideology of Sándor Eckhardt's Synthesis in the Context of Intellectual History

It can rightly be said that the synthesis entitled "The French Spirit" represents the greatest achievement of historian Sándor Eckhardt's work, and is also a representative expression in Hungarian intellectual history. In close relation, the study examines various stages of synthesis creation, emphasizing the different manifestations of the intellect within the context of historiographical trends.

Thus, we are analysing the triple ideology within which, according to the author, the French nation progressed from the Song of Roland to the 20th century.

Források

- MTAKK Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye. Kéziratok, hagyatékok.
- Ms 4158/276–278. Eckhardt Sándor egyetemi előadásai
- Ms 5982/119. Eötvös Collégiummal foglalkozó tervezett könyv anyaga
- OSZK Országos Széchényi Könyvtár
- Fond 7/423. Eckhardt Sándor 1939-69
- Fond 1/878. 8314. Balogh József levele Eckhardt Sándorhoz

Szakirodalom

- Dilthey 1974. Wilhelm Dilthey: A történelmi világ felépítése a szellemtudományokban: Tanulmányok. Bp., 1974.
- Eckhardt 1926. Eckhardt Sándor: E. R. Curtius: Az új Franciaország irodalmi úttörői. In: Napkelet, 4. (1926) 2. sz. 366–369.
- Eckhardt 1931. Eckhardt Sándor: A francia nemzet missziós hite és a francia irodalom. Bp., 1931.
- Eckhardt 1938. Eckhardt Sándor: A francia szellem. Bp., 1938.
- Elek 1939. Elek Oszkár: A francia szellem. In: Budapesti Szemle (1939) 252. kötet, 736. sz. 376–379.
- Emlékezés 1990. Emlékezés Eckhardt Sándor születésének 100. évfordulója alkalmából (1990. december 7., Budapest) In: Filológiai Közlöny, 38. (1992) 1–2. sz. 64–91.
- Erős 2002. Erős Vilmos: A magyar szellemtörténet. In: Aetas, 17. (2002) 2–3. sz. 294–297.
- Erős 2004. Erős Vilmos: Látomás és indulat a székfűlőgíában (Válasz Miskolczy Ambrusnak). In: Aetas, 19. (2004) 3–4. sz. 312–321.
- Erős 2008. Erős Vilmos: A szellemtörténet. In: Valóság, 51. (2008) 5. sz. 20–35.
- Erős 2015. Erős Vilmos: Modern historiográfia: Az újkori történetírás egy története. Bp., 2015.
- H. Lukács 1971. H. Lukács Borbála: Szellemtörténet és irodalomtudomány. Vázlatok a Minerva köréből. Bp., 1971.
- Hanák 1993. Hanák Tibor: Az elfelejtett reneszánsz: A magyar filozófiai gondolkodás a század első felében. Bp., 1993.

- Imre 2011. Imre László: A magyar szellemtörténet válaszutjai, feltételei és következményei: Barta János pályája és a szellemtörténet. Pécs, 2011.
- Imre 2013. Imre László: Szellemtörténet és nemzeti önszemlélet. Bp., 2013.
- Joó 1938. Joó Tibor: Eckhardt Sándor. A francia szellem. In: Protestáns Szemle, 47. (1938) 9–10. sz. 531–532.
- Kornis 1912. Kornis Gyula: Dilthey történetelmélete. In: Történeti Szemle, 1. (1912) 4. sz. 481–527.
- Lánczi 1998. Lánczi András: Álomhüvelyezés. A magyar szellemtudományok a két világháború között. In: Világosság, 39. (1998) 3. sz. 27–47.
- Miskolczy 2001. Miskolczy Ambrus: Szellem és nemzet. Babits Mihály, Eckhardt Sándor, Szekfű Gyula és Zolnai Béla világáról. Bp., 2001.
- Miskolczy 2014. Miskolczy Ambrus: A múlt megszélidítése. Eszmetörténet és historiográfia határán. Bp., 2014.
- Poszler 1973. Poszler György: Szerb Antal. Bp., 1973.
- Revel 1998. Jacques Revel: Idegen tükörben. Eckhardt Sándor ma. In: BUKSZ, 10. (1998) 1. sz. 77–81.
- Romsics 2005. Romsics Ignác: Kultúra, művelődés, szórakozás. In: Uő.: Magyarország története a 20. században. Bp., 2005.
- Romsics 2011. Romsics Ignác: Clio bővületében. Magyar történetírás a 19–20. században nemzetközi kitekintéssel. Bp., 2011.
- Sahin-Tóth 2001. Péter, Sahin-Tóth: Rencontres intellectuelles franco-hongroises, Regards croisés sur l'histoire et la littérature. Bp., 2001.
- Sőtér 1938. Sőtér István: A francia szellem. Eckhardt Sándor könyve. In: Magyar Szemle, 12. (1938) 5–8. sz. 258–265.
- Szabó 1938. Szabó István: Eckhardt Sándor: A francia szellem. In: Erdélyi Helikon, 11. (1938) 1. sz. 530–531.
- Vajda 1962. Vajda Mihály György: A magyar összehasonlító irodalomtudomány történetének vázlata. In: Világirodalmi figyelő, 8. (1962) 3. sz. 325–373.
- y. s. 1938. y. s.: Eckhardt Sándor: A francia szellem. In: Pannonhalmi Szemle, 13. (1938) 5. sz. 391–392.
- Zolnai 1923. Zolnai Béla: Az összehasonlító irodalomtörténet mai állásáról. In: Minerva, 2. (1923) 1–5. sz. 70–84.

Szilágyi Éva Andrea

Dr. Andrassy Ernő Történelmi és Néprajzi Városi Múzeum – Érmihályfalva

„Valahányszor beköltöztem egy lakásba, mindig arra voltam kíváncsi kik laktak ott előttem? És igyekeztem megtudni: ki és mikor építette azt a házat? Még fokozottabban érdekelhet bennünket az a kérdés: mióta laknak a mi falunkban emberek, és kik lehettek az első települők és kik az azután jövő különféle népek, nemzetek?”¹

Dr. Andrassy Ernő

Érmihályfalva első múzeumát a lelkes régiségkedvelő orvos, dr. Andrassy Ernő² nyitotta meg 1952. október 19-én. Gyűjteményét 3354 régiség (régészeti, helytörténeti és néprajzi tárgy), illetve 1456 darab régi pénz alkotta, látogatói száma pedig 1957-re elérte a 3500-at. Munkáját dr. Jakab Ernő ügyvéd, Szász Ferenc tanító, Oláh Nándor fogászati laboráns és dr. Cozac Lajos segítette. A restaurálásoktól kezdve, a szemléltető eszközök elkészítésén keresztül a múzeum népszerűsítéséig, állandó, önzetlen segítséget nyújtottak Andrassynak. Az 1930-as évek végétől az 1950-es évek közepéig számos ásatást végzett Érmihályfalván és a környékbeli településeken.³ A felmerülő kiadásokat gyakran a helyi bankigazgatók támogatásával, sok esetben viszont saját költségén oldotta meg.

A vidéki kis múzeum híre egyre szélesebb körökben terjedt el. Számos látogatója érkezett külföldről, megcsodálni vagy éppen tanulmányozni a ritkaságzámba menő gyűjteményt. A helyi lakosok is gyakori látogatói voltak, sokan személyesen is hozzájárultak a régiségek számának gyarapításához. Több olyan esetről is tudunk, hogy az emberek a mezőgazdasági munkák során, vagy házépítés alkalmával, az alapok ásásakor előkerült tárgyakat elvitték a doktor úrnak, aki nagy örömmel fogadta azokat, és gyakran fizetségként fogadta el orvosi szolgálati fejében. A település diákjai és a kíváncsiskodó emberek több ásatásán is segítettek. A korabeli sajtó számos cikket közölt a megnyitóról, a gyűjtemény gyarapodásáról, dr. Andrassy értékmentő tevékenységéről és általában a nem mindennapi jelenségről, mely a kis községet az egyszerű érdeklődők és a szakemberek számára is fontos látogatási célponttá tette.

¹ Andrassy 1934. 20.

² Dr. Andrassy Ernő (1894–1968) életéről és munkásságáról az utóbbi 10 évben több írás is megjelent. A legátfogóbb mű mind közül a doktor úr unokájának, Ottományi Katalinnak 2023-ban, a Martin Opitz Kiadónál megjelent *Volt egyszer egy múzeum. „Az Érmellék Történelmi Múzeuma – Dr. Andrassy – Érmihályfalva”* című kötete. Ebben nem csupán a családban fennmaradt emlékeket közli a szerző – aki maga is régész – hanem tudományos igényességgel ismerteti nagyapjának régészeti és a kultúra több szegmensét is érintő munkásságát.

³ Nevéhez kötődik a bronzkori Ottományi-kultúra felfedezése, mely a régészeti köztudatba Roska Márton régészprofesszor és Ion Nestor román régész révén került be. A névadó település az Ér bal partján fekvő Ottomány. A kora bronzkor végén, középső bronzkor idején virágzó, háromfázisú tellkultúra Kelet-Magyarországon és Nyugat-Romániában lelhető fel. Központja a Körös, Berettyó és Ér folyók völgyei, melyek folyamatosan lakottak voltak az adott időszakban.

1. kép. Dr. Andrásy Ernő, Érmihályfalva első múzeumalapítója.

A Fáklya 1956. június 10-i számában Dávid József a következő elismerő leírást publikálta a lap olvasóinak:

„Érmihályfalva főutcája egyik földszintes házának bejáratánál sűrűre tábláskán ez olvasható: »Dr. Andrásy régészeti múzeum«. Alatta egy kisebb tábla: »Dr. Andrásy Ernő orvos«. Különösen az előbbi kelt érdeklődést a járókelőkben. Szokatlan, hogy egy községben múzeum legyen. Még nagyobb városokban is ritkaság. Már pedig ez múzeum, és nem is akármilyen. Régészeti múzeum. Alapítója, dr. Andrásy Ernő, ásatások útján letűnt századok emlékeit tanulmányozza, főleg az ember fejlődése, foglalkozása, életkörülményei megismerése szempontjából.”⁴

⁴ Dávid 1953. 2.

Andrassy doktor gyűjteményét a magyarországi 1956-os forradalmat követő romániai megtorlások során, 1957 tavaszán bekövetkezett letartóztatása után elkobozták, teljes vagyonával együtt. A település újabb múzeumának megnyitására kerek 50 évet kellett várni.

*

2. kép. A múzeum épülete 2023 telén.

Érmihályfalva jelenlegi múzeuma 2007. május 18-án nyílt meg. Nevét a város híres személyiségéről, a település első múzeumának létrehozójáról, Andrassy Ernőről kapta. Az ünnepélyes megnyitóra a városnapokon (Nyíló Akác Napok) került sor. A Dr. Andrassy Ernő Történelmi és Néprajzi Városi Múzeum létrehozásával az akkori városvezetőség egy olyan intézményt indított útjára, melynek feladata azóta is a régészeti, helytörténeti és néprajzi emlékek összegyűjtése, megőrzése és bemutatása a látogatók számára.

A múzeumnak egy 19. század végén épített, a vidékre jellemző, öthelyiséges, tornácos, külső búbos kemencével és egy nagyobb udvarral rendelkező épület ad helyet. Az udvaron jelenleg egy kisebb pecsétestégla-gyűjtemény tekinthető meg, illetve néhány háztartási és gazdasági eszköz, de az elmúlt években szolgált már hagyományőrző programok, régiségvásár és kertmozi helyszínül is.

3. kép. A Pusztai Farkasok újászbemutatója.

Az épületbe belépve, az egykori pitvar helyén, a múzeum névadója – dr. Andrassy Ernő – emlékére berendezett kiállítás fogadja a látogatókat. Az iskolai tanulmányaihoz és orvosi pályafutásához kapcsolódó iratok mellett megtekinthető néhány füzet a saját szerzésű dalaival, illetve az általa írt *Dalol a falu* című színdarab kézírata és díszletterve is. Az I. világháború és a spanyolnátha idején készült fényképek nem csupán dr. Andrassy orvosi pályafutását hivatottak dokumentálni, de betekintést nyerhetünk általuk a korabeli egészségügy helyzetébe is. Édesapja, id. Andrassy Ernő, és anyai nagyapja, Hetényi Kovács János életéhez és munkásságához köthető dokumentumok is helyet kaptak a kiállításban. E két személy volt ugyanis a legnagyobb hatással az ifjú Andrassy pályaválasztására és régiséggyűjtő szenvedélyének kialakulására. Kovács János⁵ élete utolsó éveit Szalacson töltötte, ahol a család akkoriban élt, így az ifjú Andrassynak volt alkalmja megismerkedni a régiségek és az élővilág jelentőségével, illetve elsajátítani a különféle állatok és madártojások preparálásának módjait. Érdemes megjegyezni, hogy apai nagyapja, akit már nem ismerhetett, szintén múzeumalapító volt. Ő az Erdélyi Múzeum létrehozásában vett részt. Andrassy egykori régészeti gyűjteményének egy része is szerepel a kiállításban, a Körösvidéki Múzeum jóvoltából.⁶ A kiállított tárgyak között találunk különböző korszakokból származó kerámiaedényeket, kőbaltákat és agancskapákat, illetve egy igazi ritkaságot is, egy középkori, csontból faragott amulettet. A számos fotó, melyek dr. Andrassy ásatási naplójában és a család tulajdonában maradtak fenn, betekintést nyújtanak e lelkes régiséggyűjtő értékmentő munkájába, illetve színesen szemléltetik a település és környéke régészeti leleteinek változatosságát. Szintén itt kapott helyet, egy külön vitrinben, az egykori ipartestület 1912-ben – fennállásának 25. évfordulójára – készített díszszáslaja, mely az 1950-es években már dr. Andrassy múzeumi gyűjteményének egyik igen becses darabja volt.

⁵ Kovács János (1816–1906) ifjúkorában Tisza Domokos magántanára volt Geszten, ahol szoros barátságra tett szert a szintén ott tanítóskodó Arany Jánossal. Barátságuk bizonyítékai, néhány levél másolata, megtekinthető a múzeumban is. 1856-tól a Debreceni Református Kollégium Főgimnáziumának természetrajz szakos oktatója, majd igazgatója lett, illetve a kollégium múzeumának őre. Életről bővebben: Szilágyi 2021.

⁶ 1957-es letartóztatása után gyűjteményének egy része a nagyváradi Körösvidéki Múzeumba került. A régészeti leletek mellett a család festménygyűjteménye és antik bútorai is mai napig a megyei múzeumot gazdagítják. Az értékesebb, különböző korszakokból származó aranyozott, ezüst és drágakövekkel kirakott dísz- és használati tárgyak a Bukaresti Nemzeti Múzeumban lettek elhelyezve, míg az egykori numizmatikai gyűjtemény a Román Nemzeti Bank tulajdonába került.

Innen jobbra, az egykori tisztaszobába nyílik a régészeti terem. Itt az utóbbi 10-15 évben – véletlenszerűen – talált leletek segítenek a látogatóknak megismerni a település írott története előtti korszakok lakosságának anyagi kultúráját. A nagyméretű fali vitrinek kronologikus sorrendben tartalmazzák a különböző történelmi korszakok fennmaradt emlékeit. A legrégebbi lelet a paleolitikum (pattintott kőkorszak) idejéből fennmaradt csepp alakú marokkó (szakóca), melyet univerzális vágóeszközként használtak. A legdiszesebb eszközök a bronzkor idején virágzó Ottományi-kultúra néven ismertté vált népesség kerámiaművességéhez tartoznak. Jellemző darabjai a kis füles csészek, dudorokkal és spirális díszítéssel. A régészeti tárgyak sorában érdekességnek számít a Lucius Verus római császár által veretett ezüst dénár és a III. András magyar király uralkodásának idejéből származó friesachi dénár. A múzeum egyik legnagyobb látványosságának számító emberi csontváz is itt található, mely főleg a fiatalok körében örvend nagy népszerűségnek.

A harmadik terem⁷ jelenleg Érmihályfalva – írásos dokumentummal bizonyítható – fennállásának 750. évfordulójára készült roll-up kiállításnak ad helyet. A tablókön a település hét és fél évszázados történetének legmeghatározóbb eseményei, valamint az azokhoz kapcsolódó dokumentumok és képek szerepelnek. E kiállítás végig vezeti a látogatókat a kis Mihály nevű pusztától Nagymihály vámszedési jogának elnyerésén át Érmihályfalva 1989-es várossá válásáig.

A két utolsó terem a néprajzi kiállításnak nyújt teret, bemutatva néhány mesterség (kovács, cipész) eszközeit, valamint egy 20. századi konyha használati tárgyait. Az 1900-as évekből fennmaradt, kiállított eszközök révén a fiatalabb generációk betekintést nyerhetnek nagy- és dédszüleik használati tárgyainak világába, az idősebbek pedig nosztalgizhatnak gyermek- és fiatalkoruk meghatározó eszközeit szemlélve.

A múzeum fennállása óta egy muzeológussal működik, fenntartója a helyi önkormányzat. A gyűjtemény jelentős részét a helyi lakosok által adományozott tárgyak, leletek alkotják. Tevékenységeinket tekintve, a lehetőségekhez mérten, igyekszünk minél több téren hozzájárulni közös múltunk emlékeinek ápolásához és továbbadásához, előadások tartása, ismeretterjesztő és tudományos publikációk megjelentetése, valamint múzeumpedagógiai foglalkozások szervezése révén is. Az alábbiakban az elmúlt tíz év folyamán megvalósult, nagyobb érdeklődésre szert tevő tevékenységeink ismertetése következik.

Időszaki kiállításaink között szerepeltek az elmúlt évek folyamán a helyi iskolák diákjainak kézimunkái, hagyományőrző egyesületek viseletei és eszközei, helyi gyűjtők könyvei, képeslapjai, bélyegei, szalvétái, porcellán babái, borotvakései, kőzetek és numizmatikai ritkaságok. A Nagy Háborúra emlékezve, 2014-ben adatgyűjtést és kiállítást szerveztünk, melyben bemutattuk a helyi katonák háborús tevékenységét és az itthon maradtak mindennapjait. 2015-ben a nagyváradi Kecse család I. világháborús gyűjteményének biztosítottunk helyszínt. Felkutattuk, összeírtuk és dokumentáltuk a városban található háborús emlékműveket és sírokat. 2018–2019-ben Millisits Máté művészettörténész kiállításait láthattuk vendégül: 2018 novemberében a Hunyadiak dicső kora, 2019 márciusában a 48-as hőseink, 2019 szeptemberében pedig a Bibliás Rákócziak – Őrálló erdélyi fejedelmek címet viselő roll-up kiállításokat és az azokat kísérő mű-

⁷ Időszaki kiállítóterem.

tárgyakat tekinthették meg az érmihályfalviak és az ide látogatók. A 2020-ban kitört Covid-19 világjárvány, majd az ukrajnai háború okozta gazdasági visszaesés jelentősen befolyásolta a múzeum lehetőségeit. Így az utóbbi négy évben állandó kiállításaink megújítására vagy bővítésére nem került sor, és vendégkiállításokat sem fogadhattunk.

4. kép. A 48-as hőseink című kiállítás látogatói.

2016-ban várostörténeti monográfiát adtunk ki, *Emléki, hogy emlékezz!* Érmihályfalva város monográfiája címmel, 2018-ban megjelent *Érmihályfalva vásártörténete* című kötetünk, a következő évben pedig az elmúlt 100 éve jeles személyiségeit bemutató kiadványunk, a *100 év – 100 személy. Érmihályfalva jeles személyiségei a 20. századból*. 2023 szeptemberében került sor Ottományi Katalin *Volt egyszer egy múzeum* című könyvének bemutatójára, egy tartalmas előadással egybekötve, melyből nem csupán a múzeumlalapító Andrassy Ernő tudományos tevékenységét ismerhettük meg, de mélyebb betekintést nyerhettünk a családi kapcsolataiba és magánemberi mindennapjaiba is.

5. kép. Ottományi Katalin könyvbemutatója.

Immár tíz éve a helyi általános iskolával együttműködve szervezünk történelmi vetélkedőt, minden év márciusában, az 1848–1849-es forradalomra és szabadságharcra emlékezve. A 2024 óta a *Bernáth Gedeon történelmi vetélkedő* nevet viselő versenyen a VI. és VII. évfolyamos diákokból álló, háromfős csapatok nem csupán az országos, de a helyi eseményekre és személyiségekre is figyelmet fordítanak felkészülésük idején.

6. kép. A Bernáth Gedeon történelmi vetélkedő résztvevői 2024-ben.

⁸ Bernáth Gedeon (1804–1878) a Bernáthfalvi Bernáth család érmihályfalvi ágának egyik jeles személyisége. A szabadságharc idején honvéd ezredes.

A Máté Imre Városi Könyvtárral együttműködve előadássorozatot szerveztünk 2022 novembere és 2023 januárja között, *A magyarok története az őshazától az I. világháborúig* címmel, melynek keretében 9 alkalomra felosztva került bemutatásra történelmünk, kiemelve azokat a fontosabb eseményeket, melyek napjainkban is meghatározói magyarságtudatunknak. Ezt követően *Nők – A magyar történelem, irodalom és művészetek kiemelkedő és feledésbe merült alakjai* címmel beszéltünk azokról a nőkről, akik bátorságukkal és tudásukkal tették magukat ismertté, vagy múzsaként járultak hozzá a magyar irodalom és művészetek kiemelkedő alkotásainak megszületéséhez.

2019 óta múzeumunk fogadja az iskolai közösségi szolgálatot végző tanulókat, lehetőséget biztosítva számukra megismerni a múzeum gyűjteményét, mindennapi tevékenységét, illetve Érmihályfalva múltját és jelenét. Ugyanakkor folyamatosan várjuk az önkénteseket is, akik múzeumpedagógiai foglalkozásaink, helytörténeti és néprajzi adatgyűjtések, illetve a temetők felmérése során nyújtanak nagy segítséget.

Ez év szeptemberében, a múzeum történetében először, kültéri mozit szerveztünk a múzeum kertjében. Ez az esemény nem csupán az ifjúságot vonzotta be, hanem jelentős számban vettek részt közép- és időskorúak is. Reméljük, hogy a következő év nyarán sor kerül ennek folytatására is.

A múzeum hétköznap 8–16 óra között, hétvégén pedig előzetes bejelentkezés alapján látogatható. Szeretettel várunk minden érdeklődőt!

Elérhetőségek:

Cím: **415700 Érmihályfalva, Kazinczy Ferenc u. 4.**

Mobilszám: **+40-740-271-415**

E-mail: *muzeum.andrassyerno@yahoo.ro*

7. kép. Kertmozi a múzeum udvarán.

Szakirodalom

- Andrássy 1934. Nagykászoni dr. Andrássy Ernő: Valea lui Mihai – Érmihályfalva őstörténelme. In: Almanahul comunei Valea lui Mihai – Érmihályfalvai Évkönyv. Szerk.: Rosenblüth Sándor. Carei–Nagykároly, 1934.
- Dávid 1953. Dávid József: Látogatás az érmihályfalvi múzeumban. Fáklya, 8. évf. (1953), 132. sz., 1953. június 10. 2.
- Ottományi 2023. Ottományi Katalin: Volt egyszer egy múzeum. „Az Érmellék Történelmi Múzeuma – Dr. Andrássy – Érmihályfalva”. Bp., 2023.
- Szilágyi 2021. Szilágyi Éva Andrea: Hetényi Kovács János élete és munkássága. In: „A múltat tiszteld a jelenben...” Személyiségek, események a partiumi és bánási magyarság életéből. (Partiumi Füzetek 91.) Szerk.: Dukrét Géza. Nagyvárad, (2021). 121–136.

SZERZŐINK FIGYELMÉBE

A TANULMÁNYOK MAXIMUM 40000 KARAKTER,
A MŰHELYMUNKÁK MAXIMUM 20000 KARAKTER,
A FORRÁSKÖZLÉSEK, ADATTÁRAK ÉS HONISMERETI ÍRÁSOK MAXIMUM 40000 KARAKTER,
A RECENZIÓK MAXIMUM 5000 KARAKTER TERJEDELEMBEN KERÜLNEK KÖZLÉSRE.

A KÉZIRATOKAT DOC FORMÁTUMBAN, AZ ILLUSZTRÁCIÓKAT MELLÉKELVE, PDF,
ILLETVE JPG FORMÁTUMBAN KÉRJÜK ELJUTTATNI AZ IMPRESSZUMBAN MEGADOTT
E-MAIL CÍMRE. AMENNYIBEN EZT A TERJEDELEM NEM TESZI LEHETŐVÉ, ELŐZETES
EGYEZTETÉST KÖVETŐEN VESSZÜK ÁT A SZERZŐTŐL.

KÉRJÜK, HOGY A KÖZÖLNI KÍVÁNT ILLUSZTRÁCIÓK KÖZLÉSI ENGEDÉLYÉT IS CSATOL-
JÁK A MEGKÜLDÉSRE KERÜLŐ KÉZIRATHOZ!

A FOLYÓIRAT KIADVÁNYKÉSZÍTÉSI GYAKORLATÁT ELFOGADOTT SZERKESZTŐI ÉS KIADÓI
NORMAKÖNYVEK ELŐÍRÁSAIVAL ÖSSZHANGBAN ALAKÍTOTTA KI, EZÉRT CSAK A
KÖVETELMÉNYEKNEK MEGFELELŐ APPARÁTUSSAL ELLÁTOTT DOLGOZATOKAT FOGAD BE
ÉS JELENTET MEG.

FELHÍVJUK TISZTELT SZERZŐINK FIGYELMÉT, HOGY A LEADOTT KÉZIRATOK KAPCSÁN
FELMERÜLŐ VALAMENNYI SZERZŐI ÉS TULAJDONJOGI KÉRDÉSBEN (PÉLDÁUL ILLUSZ-
TRÁCIÓK TULAJDONJOGA) A FELELŐSSÉG A KÉZIRAT KÉSZÍTŐJÉT TERHELI!

[HTTP://UJNEZOPONT.COM](http://ujnezopont.com)